

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови та літератури (переклад включно),
перша – польська

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

ЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ПОЛЬСЬКИХ АФОРИЗМІВ

КвРФППмз.023070.01.04.00

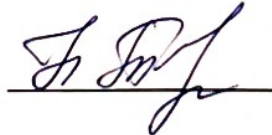
здобувачки освіти II курсу групи ФППмз-23-1

Марини ГОРБАЧ

Підпис, дата

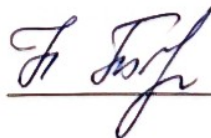
Керівник

Наталія ТОРЧИНСЬКА,
канд. філол. наук, доцент

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології

Наталія ТОРЧИНСЬКА,
канд. філол. наук, доцент

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ“

Завідувач кафедри слов'янської філології

 (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

17 жовтня 2023 року

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну роботу

ГОРБАЧ МАРИНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

1. Тема роботи «Лінгвістична природа польських афоризмів»,

затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 16 червня 2023 року, протокол № 12.

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2024 року.

3. Вихідні дані роботи

Афоризми, якими є короткі, часто парадоксальні влучні вислови відіграють важливу роль у формуванні світогляду поціновувачів мистецтва слова, ведуть свосередний діалог між представниками різних поколінь, містять глибокі роздуми про життя і його цінність, часто мотивують і заохочують до дій. Отже, аналіз польських афоризмів сприяє не лише кращому розумінню людини у її стосунках з навколишнім світом, а й ментальності поляків, суспільних цінностей, їхній вплив на окрему особистість та націю в цілому, чим і зумовлена **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

- характеристика афористики як галузі лінгвістики;
- здійснення аналізу досліджень афоризмів у польському мовознавстві;
- групування польських афористичних конструкцій відповідно до репрезентації системи аксіологічних настанов;
- аналіз структурно-семантичної характеристики польських афоризмів;
- визначення комунікативно-інтенційного змісту польських афоризмів.

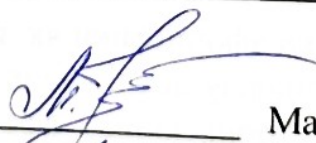
5. Графічний матеріал: таблиця.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	HEMAC		

7. Дата видачі завдання – 17 жовтня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ п. п.	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2023 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2023 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень – листопад 2023 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2023 – травень 2024 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Березень – грудень 2024 року	
6.	Написання другого розділу дипломної роботи	Червень – вересень 2024 року	
7.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	До листопада 2024 року	
8.	Попередній захист дипломної роботи	Листопад 2024 року	
9.	Остаточне завершення дипломної роботи	Грудень 2024 року	
10.	Подача дипломної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2024 року	

Здобувач освіти

Марина ГОРБАЧ

Керівник роботи

Наталія ТОРЧИНСЬКА

Анотація

Тема роботи: **Лінгвістична природа польських афоризмів**

Автор – Марина ГОРБАЧ

Науковий керівник – Наталія ТОРЧИНСЬКА

Обсяг кваліфікаційної роботи – 70 сторінок основного тексту.

Робота містить 71 джерело посилання (зокрема 46 – польською мовою).

Ключові слова: *афоризм, дефінісдум, дефінісис, інтенція, інтертекстуальність, концепт, парадокс, семантичні особливості, скрипт, специфіка.*

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню лінгвістичної природи польських афоризмів. Отримані результати характеризують менталітет поляків, суспільні цінності Польщі в різні часові проміжки, їхній вплив на життя країни та громадян, що й зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Основною метою роботи є дослідження польських афористичних конструкцій як лінгвокреативних індивідуально-авторських новотворів.

Афоризми, короткі за обсягом синтаксичні конструкції, але глибокі й влучні за своїм змістом, є важливими компонентами багатьох літературних творів і висловлювань представників різних сфер життя. Аналіз афоризмів сприяє глибшому розумінню суспільних поглядів, цінностей і проблем, окремих епічних, ліричних, драматичних творів і літературних епох у цілому.

Афоризми мають давню історію, але характеризуються універсальністю, і тому продовжують зберігати свою актуальність, ведуть своєрідний діалог між представниками різних часів, є скарбницею народною мудрості, яка допомагає людині пізнати себе й перебувати в гармонії з навколишнім світом.

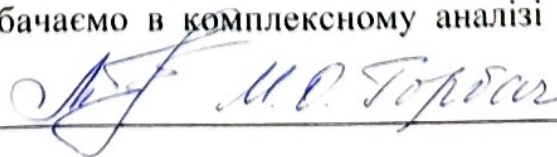
Афоризми часто використовували й продовжують використовувати письменники, для яких важливою є точність і влучність цих конструкцій, публіцисти, які завжди прагнуть привернути до себе увагу, вплинути на почуття, викликати глибокі емоції в аудиторії й представити суперечливі погляди просто й зрозуміло. Політиків афоризми цікавлять з точки зору можливості переконувати, додавати сили аргументам, дивувати й схилити до роздумів.

У сучасному світі афоризми як дуже переконливу й ефективну форму передачі інформації використовують у рекламі: для маркетологів вони є цінним інструментом впливу на свідомість і вибір споживачів.

Про популярність афоризмів у наш час свідчить той факт, що користувачі соціальних мереж часто використовують їх на своїх сторінках як спосіб самовираження й створення власного позитивного іміджу.

Перспективу дослідження вбачаємо в комплексному аналізі польської афористики.

Автор

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1. Комунікативний потенціал афористичних конструкцій.....	12
1.1. Афористика як галузь лінгвістики.....	12
1.2. Дослідження афоризмів у польському мовознавстві.....	22
2. Структурно-семантична характеристика польських афоризмів.....	35
2.1. Основні структурні особливості афоризмів у польській мові.....	35
2.2. Семантичні особливості польськомовної афористики.....	46
2.2.1. Віддзеркалення соціальної площини в концепті «людина».....	46
2.2.2. Концепт «мистецтво» як феномен духовної культури.....	57
Висновки.....	65
Перелік джерел посилання.....	68

ВСТУП

Мистецтво слова як спосіб відображення дійсності в художніх образах має важливе значення в сучасному житті. Оволодіння ним є потребою не лише представників окремих творчих професій, як наприклад журналістів, дикторів, акторів, а й фахівців будь-якої галузі, оскільки виразність, чіткість мовлення, уміння передати думку водночас лаконічно й переконливо – важлива складова успіху кожного, адже висловлювання, передані творчо, спонукають до творчого сприйняття, нешаблонного мислення, глибокого усвідомлення й, відповідно, вдалого реагування.

Часто для переконливості висловлювання, виразності мовлення, образності, емоційності використовують твори короткої форми фольклорного походження – прислів'я та приказки, які містять у собі досвід багатьох поколінь і тому вважаються скарбницею народної мудрості. Але поряд із цим великою популярністю в сучасному суспільстві користуються афоризми – висловлювання літературного походження, які становлять особливий інтерес як для лінгвістів, так і для представників інших сфер життя, чия діяльність не пов'язана з проведенням мовних досліджень та спостережень.

Цінність афоризмів полягає в тому, що вони «є гранично стислим і водночас вичерпним визначенням предмета чи ситуації, яка конденсує набутий досвід суспільного життя, реальності, що оточує людину. Вони здебільшого впливають на свідомість оригінальністю формулювання думки у своєрідній, несподіваній, часом парадоксальній формі» [4].

Вивченням природи афоризмів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти. В основі їхніх досліджень – вивчення будови афоризму та його особливостей у системі ознак творів різних жанрів.

Серед українських дослідників варто виокремити роботи таких, як Н. Баракатова [2], В. Жайворонок [7], В. Калашник [9], Ж. Колоїз [11], І. Сорочинська [17], Б. Степанишин [18], Н. Шарманова [21, 22, 23, 24].

Вивченню структури, специфіки й семантики афоризмів, їхнє значення як окремого жанру літератури, так і в контексті творчого доробку різних письменників багато уваги приділили польські науковці, зокрема М. Баловський (Mieczysław Bałowski) [28, с. 11 – 23], В. Верчоx (Wojciech Wiercioch) [68], А. Гаш (Agnieszka Gasz) [33], М. Гленск-Прондзинська (Magdalena Glensk-Prądyńska) [35], М. Гловінський (Michał Głowiński) [36], Л. Кукульський (Leszek Kukulski) [41], П. Михаловський (Piotr Michałowski) [44], М. Ожеховський (Marek Orzechowski) [47], Д. Плюцінська (Dorota Plucińska) [50], Ц. Ровінський (Cezary Rowiński) [54], А. Скорупка (Alfred Skorupka) [55], Я. Ставніцька (Jadwiga Stawnicka) [59], Я. Тжинадловський (Jan Trzynadłowski) [65], А. Трембська-Кернтопф (Anna Trębska-Kerntopf) [64], Е. Філіпчук (Elżbieta Filipczuk) [32], В. Хлебда (Wojciech Chlebda) [31], Є. Щенсна (Ewa Szczęsna) [61].

Я. Мар'янський (Janusz Mariański) вважає, що «афоризми, котрі стосуються проблем загальних і конкретних, здавна користуються популярністю в представників різних наукових дисциплін, прозаїків та поетів, мислителів і політиків. У типових афоризмах немає невиразних думок, більше – вони яскраво й оригінально представляють власні спостереження або часом парадоксальні питання, протиставляючи очевидний зміст і концептуальні категорії, висвітлювані в засобах масової інформації та публічному дискурсі» [42].

Незважаючи на те, що афоризми впродовж тривалого часу є об'єктом дослідження науковців, їх вивчення не можна вважати вичерпним, оскільки поява нових афоризмів – сталий процес, який у наш час викликає велику зацікавленість у представників різних спільнот.

Саме тому важливим є вивчення афоризмів, які в коротких влучних оригінальних висловлюваннях відомих особистостей – представників різних часів, народів і сфер діяльності – узагальнюють досвід поколінь, містять сконцентроване осмислення сенсу буття та розуміння місця людини в ньому,

але разом з тим для майстрів слова ці конструкції є можливістю швидкого реагування на зміни, які відбуваються в навколишньому суспільно-політичному житті, і засобом передачі сконцентрованої думки як реакції на події сучасності.

Польська афористика віддзеркалює соціально-культурний простір польської лінгвокультурної спільноти, розкриває розуміння її представниками загальнолюдських цінностей та ідеалів. Тому дослідження лінгвістичної природи польських афоризмів відкриває нові можливості в пізнанні самобутності поляків як нації, розумінні їхнього світогляду та менталітету, що й зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета роботи – дослідити польські афористичні конструкції як лінгвокреативні індивідуально-авторські новотвори.

Для досягнення поставленої мети слід розв’язати такі **завдання**:

- охарактеризувати афористику як галузь лінгвістики;
- здійснити аналіз досліджень афоризмів у польському мовознавстві;
- згрупувати польські афористичні конструкції відповідно до репрезентації системи аксіологічних настанов;
- проаналізувати структурно-семантичну характеристику польських афоризмів;
- встановити синтаксичні особливості досліджуваних мовних одиниць;
- визначити комунікативно-інтенційний зміст польських афоризмів.

Об’єкт кваліфікаційної роботи – польські афористичні конструкції.

Предметом роботи є семантичні, синтаксичні та функціональні особливості польської афористики.

Джерельною базою для дослідження стало видання «Aforyzmy polskie. Antologia» [43], збірка доробку багатьох поколінь польських афористів, яка містить близько 6 893 текстові одиниці 750 авторів, починаючи від перших, які писали тексти польською мовою, до сучасних; упорядники антології

намагалися органічно поєднати критерій цінності вміщених у ній творів з огляду на репрезентацію епох та середовищ.

Вибір **методів** проведення дослідження зумовлений темою, метою та завданнями роботи. Основним методом обрано *описовий*, оскільки лише шляхом цілісного опису окремих афористичних конструкцій і пояснень особливостей їхньої будови можна ґрунтовно дослідити функціонування цих одиниць, використовуючи прийоми зовнішньої інтерпретації (зокрема соціологічні, логіко-психологічні, прийоми міжрівневої інтерпретації) та внутрішньої інтерпретації (парадигматична методика та синтагматична). *Метод спостереження* над вживанням польських афоризмів використано з метою подальшого вивчення їхніх лінгвістичних особливостей. *Структурний метод* застосовано з метою пізнання кожної окремої афористичної конструкції як функціональної структури, у якій логічно взаємопов'язані елементи співвідносяться з конкретними реалізаціями в мовленні. За допомогою *методу аналізу* стало можливим отримання відомостей про специфіку афористичних конструкцій у різний період їх існування. *Метод синтезу* використано для поєднання різних за структурно-семантичною характеристикою одиниць у групи та встановлення природи польської афористики. З метою дослідження номінативних компонентів об'єкта кваліфікаційної роботи використано *когнітивно-ономасіологічний аналіз*, який дозволяє встановити мотиватори та реконструювати мотиваційну базу афористичних одиниць. Для характеристики особливостей польських афоризмів використано *метод порівняння та зіставлення* окремих одиниць мовою оригіналу та їх українських відповідників. За допомогою *типологічного методу* та *методу аналогій* визначено закономірності будови польських конструкцій та їх українських еквівалентів. Задля виокремлення й дослідження структури бінарних складників окремих афористичних висловлювань використано *аналіз за безпосередніми складниками*. Під час дослідження афористичних конструкцій використано *вибірку* та *прийом*

кількісного підрахунку для систематизації й узагальнення результатів щодо статистичних характеристик мовних одиниць.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в комплексному підході до вивчення польських афоризмів; зроблено спробу виявити особливості польської афористики як віддзеркалення соціально-культурного простору польської лінгвокультурної спільноти; визначено комунікативний потенціал афористичних конструкцій крізь призму площини часу; проведено семантичну класифікацію досліджуваних мовних одиниць на основі категоріального підходу; схарактеризовано особливості будови афоризмів та їхні стилістичні функції.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у встановленні лінгвістичних особливостей польських афоризмів, які доповнюють загальну інформацію про літературний афоризм як самостійний жанр, є внеском у вивчення мовної природи афористики Польщі, поглиблюють розуміння тенденцій створення, використання та існування польських афористичних конструкцій у різні часові проміжки, механізми їхнього впливу на читача/слухача, становлять інтерес для подальшої розробки методики їх використання з метою поглиблення знань про Польщу, її культуру, історію, морально-етичні цінності поляків.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути предметом використання під час вивчення польської мови як другої іноземної, як мови національних меншин, на спецкурсі, на факультативі, при опануванні курсу літератури в закладах загальної середньої освіти; у ЗВО у межах спеціалізованих дисциплін, пов'язаних із курсами мовознавства та літературознавства; на мовних курсах суботньо-недільних шкіл, які діють при полонійних організаціях.

Апробація роботи. Основні положення магістерського дослідження, проведеного відповідно до завдань кваліфікаційної роботи, апробовано у вигляді доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях:

– II Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні комунікації в галузі освіти» (21–22 березня 2024 р., м. Хмельницький), тема доповіді «Погляд на людину в польській афористиці XVI–XX ст.»;

– Всеукраїнська студентська науково-практична конференція з міжнародною участю «Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі» (24 травня 2024 р., м. Хмельницький), тема доповіді «Польська афористика як складник літературного дискурсу й віддзеркалення авторського світобачення»;

– IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика професійної освіти: українська мова та українська література» (18 квітня 2024 р., м. Умань), тема доповіді «Вплив афоризмів на формування світогляду здобувача освіти»;

– IV Міжнародна науково-практична студентсько-учнівська конференція «Мовні виміри світу» (18 квітня 2024 р., м. Житомир), тема доповіді «Місце онімів у структурі афоризмів».

Публікації. Основні положення дослідження та практичні напрацювання викладені в таких публікаціях, поданих до збірника наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (Хмельницький, 2024):

– «Погляд на людину в польській афористиці XVIII – XX ст.» (Випуск 15) [5];

– «Світ людини і людина у світі в афоризмах польських лавреатів Нобелівської премії в галузі літератури» (Випуск 16) [6].

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та переліку джерел посилання (71 позиція).

1. КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АФОРИСТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

1.1. Афористика як галузь лінгвістики

У вітчизняних літературознавчих та мовознавчих дослідженнях часто вживаним є термін *афористика*. І хоча в друкованих українських словниках немає пояснення значення цього слова, його широко використовують науковці, зокрема В. Калашник [9], К. Серажим [15], В. Скуратівський [16], Н. Шарманова [23; 24].

Україномовний інтернет-ресурс містить таке визначення терміна: «афористика – вид словесного мистецтва, який відображає життєвий досвід у вигляді коротких за формою і узагальнюючих за змістом висловлювань-суджень (афоризмів)» [20].

У Великому словнику польської мови зазначено, що *афористику* слід розуміти «як мистецтво створення афоризмів, сукупність афористичних творів, характерний для афоризмів стиль викладу» [26].

Схожі визначення *афористики* подають автори таких видань:

- «Inny słownik języka polskiego PWN» [37];
- «Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny» [51];
- «Słownik języka polskiego PWN» [57];
- «Słownik literatury staropolskiej» [44];
- «Słownik współczesnego języka polskiego» [58];
- «Uniwersalny słownik języka polskiego» [66].

І. Гнатюк називає *афористику* «специфічним літературним жанром, в основі якого – вирази-афоризми» [4], польська письменниця А. Ружанек (Aldona Różanek) образно характеризує її як «різьблення слів в мармурі думок» [70], а її співвітчизник В. Бартошевський (Wojciech Bartoszewski) з іронією зазначає, що «афористика – це словник трюїзмів, які вдалося продати» [43, с. 6].

Безперечно, в основі кожного із зазначеного погляду на афористику – афоризми, які є джерелом народної мудрості, глибоких знань, практичних порад, емоційного заряду, мовної краси, історичних знань, самопізнання та розуміння культурного розмаїття.

Слово «афоризм» має багату історію, яка сягає часів античності. Його поява пов'язана з ім'ям відомого давньогрецького лікаря Гіппократа, який використовував термін «афоризм» у своїх працях, де описував симптоми та діагнози захворювань, методи їх лікування та профілактики. У той час термін мав зовсім інше значення, аніж тепер. Афоризм тоді означав «медичний припис про лікування хвороби й у такому значенні був відомий упродовж тривалого часу» [13, с. 1]. Пізніше семантика терміна афоризм розширилась і його почали використовувати для позначення коротких влучних фраз, які містять глибокі міркування й узагальнення.

Зміни в семантиці терміна *афоризм* подає Л. Герасимчук. «Ще за античної давнини афоризм перебрав багато рис гноми – короткого повчального вислову у формі вірша або ритмізованої прози. Відому збірку афоризмів уклав лаконічним віршем Йоан де Медитано (1066 р.), подаючи приписи салернської медичної школи. Подібна праця, видана 1709 р. в м. Лайден, належала голландцеві Г. Боєргааве.

Поволі термін почали застосовувати до інших галузей діяльності, наділяючи його рисами максими або крилатого вислову. Уже за нової історії в поняття *афоризм* вкладали не лише визначення, зокрема у фольклорі афоризмом називали прислів'я та приказки, у літературі – гноми або сентенції (афоризми без авторства), апофотегми (афоризми, що приписуються певній особі), хриї (афоризми певної особи за певних обставин). Афоризм морального змісту має ще назву *максима*» [3]. Проте, на думку дослідниці, така жанрова характеристика не є остаточно визначеною.

У «Сучасному лінгвістичному словнику» А. Загнітко зазначає, що «афоризм – це короткий влучний вислів, який у стислій, зручній для

запам'ятовування формі передає глибоку думку». Науковець подає таку класифікацію афоризмів:

1) «за літературним походженням:

– анонімні (дидактичні (максима – виражається у вигляді констатування факту або в повчальній формі) [8, с. 402]) та «філософські (гнома – мудрий вислів, викладений у формі двовірша» [8, с. 107]), а ще «сентенції (з латинської буквально означають «думка», висловлювання, що містить загальну, стисло сформульовану ідею морального або філософського характеру);

– переказові (хрія);

– авторські (дидактичні (максими) та філософські (апоф(т)егми));

2) за способом висловлення:

– дефінітивні (близькі до визначень);

– гаслові (закличні);

3) за змістовим наповненням:

– повчально-однозначні;

– парадоксально-багатозначні;

– практичного спрямування;

– теоретичного спрямування» [8, с. 52 – 53].

Дещо інший погляд на визначення афоризму подає в Католицькій енциклопедії Ф. Клонецький (Felicjan Kłonecki) та М. Ясинська-Войтковська (Maria Jasińska-Wojtkowska). На думку науковців, «Афоризм – це яскраве коротке висловлювання (найчастіше одне речення), яке містить загальну думку морального, психологічного, філософського чи естетичного характеру, представлену в суб'єктивний спосіб (має ознаки чийогось особистого судження). Стислість форми обумовлює необхідність спеціального ущільнення змісту, що зумовлює особливості афористичного стилю й засоби виразності, серед яких найбільш часто використовуваними є метафора, порівняння, недомовленість, антитеза, парадокс. Відповідно певна

двозначність як наслідок стислості та суб'єктивності висловлювання визначає особливість афоризму й виокремлює його в самостійну одиницю, яка, щоправда, має багато спільного зі спорідненими літературними формами, такими як апофтегма, гнома, максима, сентенція, та нелітературними – зокрема прислів'ям» [38].

Тож афоризмом можна вважати лаконічну фразу, що містить глибоку думку, етичну норму, філософський висновок, естетичне судження. Він поєднує в собі оригінальність погляду і витонченість висловлювання. Сутність афоризму часто ґрунтується на контрасті, протиставленні (антитезі) та несподіваних, іноді суперечливих твердженнях.

Для посилення ефекту в афоризмах часом використовують багатозначність слів, що робить висловлювання більш глибокими та яскравими. Їхньою характерною рисою є простота формулювання в поєднанні з лаконічністю та влучністю. Завдяки цьому афоризми легко запам'ятовуються та стають зручними для цитування.

Поширеними використовуваними в афоризмах прийомами є іронія та парадокс, завдяки яким досягається сила думки та впливу, а автори мають можливість передати глибокий зміст, використовуючи при цьому якнайменше слів.

Мовознавчиня І. Гнатюк наводить три групи афоризмів відповідно до характеру вираження основної думки:

- «– афоризми-закономірності;
- афоризми-поради;
- афоризми-передбачення» [4].

В основі змісту афоризмів-закономірностей – шаблони, універсальні настанови, які часто охоплюють одвічні істини щодо природи людських стосунків і світ навколо нас поза межами часу чи культур. Своїм змістом вони спонукають читача до аналізу власного досвіду й глибокого розуміння основ буття. Афоризми-поради часто бувають дотепними та іронічними,

вони ґрунтуються на життєвому досвіді автора та відображають його світогляд, але в той же час допомагають краще зрозуміти життя і є гарними мотиваторами для досягнення цілей. Афоризми-передбачення застерігають від необдуманого прийняття рішень, акцентуючи на тому, що кожен наш вибір може мати наслідки в майбутньому, і те, якими вони будуть, залежить саме від нас. Афоризми-передбачення зазвичай характеризуються наявністю в них символів та метафор, які надають мові образності та яскравості.

Крім того, І. Гнатюк робить поділ афоризмів за походженням:

– «народнорозмовні (короткі народні узагальнювальні висловлювання, зокрема приказки й прислів'я);

– літературно-книжні (такими є лише авторські висловлювання, зокрема крилаті слова)». Як зазначає філологиня, «це можуть бути як вирази, що виникли в контекстах неафористичного характеру, від якого вони відірвалися, перетворившись у самостійні одиниці, так і вирази, що виникли самостійно» [4].

Мета афоризмів – чітко та доступно передати життєву мудрість, тому їх часто цитують як джерело натхнення або переконання, «використовують у літературі, публіцистиці, рекламі. Часто вони слугують девізом або ключовою фразою, які підкреслюють основну думку твору, оскільки їхня лаконічність і змістовність сприяють розумінню складних ідей. Зазвичай афоризми містять інтригу, сформульовані в іронічній чи провокаційній формі, що надає їм художньої цінності, а також можливості дивувати читача, спонукати його до роздумів та дискусії» [14].

У європейській культурі афористика сягає часів Стародавньої Греції та Риму. Відтоді вона пройшла довгий шлях розвитку, збагачуючись протягом століть і стаючи невід'ємною частиною надбання людства.

Дослідник афоризмів К. Ожеховський (Kazimierz Orzechowski) виокремлює п'ять їхніх характерних рис:

- 1) «незалежність (контекстуальна самостійність, ізольованість, відсутність заголовка, збірки афоризмів можна читати від кінця або й вибірково);
- 2) стислість (лаконічність, будова з одного або двох речень);
- 3) універсальність (своєрідна позачасовість, яку уможлиблює дієслово «є»);
- 4) суб'єктивність (індивідуальність, установлене авторство);
- 5) гумор (у всіх його можливих відтінках – від легкої іронії до сарказму)» [46].

Б. Кудра (Barbara Kudra) говорить про афоризм як про «дотепний, часом дивовижний, переконливий вислів, не позбавлений провокації з точки зору мислення, звичаїв та світогляду: може бути як твором самостійним, так й елементом іншого твору – зазвичай речення-формулювання, позбавлене аргументації» [40].

Відсутність аргументації з логічними міркуваннями й прикладами запобігає ускладненню афоризму й сприяє його безпосередньому впливу. У такий спосіб є можливість краще зосередитися на істині висловлювання, оскільки аргументи, заглиблюючи в деталі та обґрунтування, призводять до відволікання від основного повідомлення.

Крім того, афоризми передбачають звернення до інтуїції, життєвого досвіду людини, її глибокого самоаналізу та саморозуміння, позбавляючи авторські аргументи важливого значення для переконання в правдивості повідомлення.

Побудовані на певному контексті та підтверджені прикладами аргументи можуть обмежити актуальність афоризмів, для яких характерна позачасовість та універсальність застосування.

Відповідно відсутність в афоризмах обґрунтувань, сформульованих на основі логічних міркувань та закономірностей, можна пояснити також ризиком порушення літературного стилю й художнього вираження

висловлювання, у якому автор прагне передати власний погляд, а не наявні докази, хоча часом афоризми мають елементи аргументації, подані автором у риторичних фігурах, алюзіях, прикладах.

К. Зеїдлер (Kamil Zeidler) вважає, що «афористика – це і написання, і збирання афоризмів», які, на думку науковця, часто й ширше є цитатами. Дослідник вирізняє два принципово різні види діяльності, які стосуються одного й того ж поняття – афоризму:

- 1) «вид творчості;
- 2) вид колекціонування.

Проте під час створення афоризмів та їх збирання така різниця часом стає умовною. Але не з точки зору того, що особа, яка «колекціонує» афоризми, може бути одночасно їх автором, а тому що афоризм, який потрапляє до збірки, не може бути випадковим, він повинен мати сильний вплив на упорядника, який буде готовий «підписатися» під чийось висловлюванням як під власним» [71].

Афористика має значущість не лише з точки зору лінгвістики як науки про мову. Її привабливість – ще й в естетиці змісту, оскільки афоризми фіксують еволюцію людських цінностей, суспільних норм та міжособистісних стосунків.

Для ефективного розуміння значення цих стислих, але глибоких за внутрішнім змістом висловлювань зазвичай необхідний багатогранний підхід, який потребує як безпосереднього детального аналізу, так і особистої рефлексії.

Зокрема слід приділити особливу увагу деконструкції мови, яка передбачає уважне прочитання й пояснення слів, використаних в афоризмі. Необхідно звернути увагу не лише на буквальне значення кожної використаної лексеми, а також на її символічність та засоби образності. Крім того, слід враховувати конотації й зумовлене ними експресивне, оціночне

забарвлення, яке може передавати як позитивну, так і негативну характеристику предмета, явища або дії.

Для повного сприйняття значення афористичної конструкції й думки автора необхідним є розуміння історичного, культурного та особистого контексту її створення.

Знання передісторії появи афоризму, суспільних чинників та обставин, які впливали на його написання, сприяють щонайкращому розумінню загалом як точки зору самого автора, так і висловленого ним погляду на певні життєві явища.

Стисло й цікаво сформульовані афоризми, які охоплюють висвітлення як загальних тем, так і окремих питань людського існування, віддавна користуються успіхом та популярністю серед науковців, прозаїків та поетів, представників сфери політики, релігії, філософії, а також серед пересічних читачів, оскільки не лише навчають, а й викликають широкий спектр думок про складність життя, спонукають до дослідження суспільного й особистого досвіду через глибокі роздуми різного характеру, зокрема:

- гносеологічного, які виявляються в пошуку джерел, можливостях та засобах пізнання, а також дослідженні шляхів істини й її критеріїв;

- естетичного, оскільки охоплюють питання, ідеї та дослідження, які заглиблюються в природу краси та мистецтва, розуміння естетичного досвіду, у тому числі через життєві виклики, зумовлені зв'язком мистецтва з культурою, політикою, індивідуальним самовираженням особистості, а також через взаємозв'язок повсякденного життя та краси, її вплив на формування ідентичності особистості, сприйняття нею навколишнього світу; афористика, фіксуючи зміну уявлень про красу та естетичні цінності в різні періоди існування суспільства, дозволяє простежити еволюцію естетики в просторово-часовій площині, вплив соціальних, політичних та інтелектуальних чинників на естетичні тенденції;

– морального, в основі яких – глибоке, багатогранне дослідження поведінки людини, її етичних принципів та цінностей крізь призму розуміння понять добро і зло, дилем, коли суперечливі моральні цінності чи принципи, стикаючись, змушують робити важкий вибір та зважувати пріоритети й наслідки, оскільки афористика розкриває значення моралі в суспільстві, її роль у підтримці соціального порядку, прагненні до справедливості, вихованні емпатії та співчуття серед людей; концепцію не лише загальної, але й індивідуальної моральної відповідальності афоризми розглядають через питання життєвого вибору та його вплив на інших, крім того, ці висловлювання є джерелом міркувань представників різних часів і народів про різноманітність моральних кодексів і етичних норм у різних культурах, тому афоризми сприяють міжкультурному розумінню та толерантності;

– аксіологічного на основі дослідження цінностей, їх природи, значення в житті людини, впливу на її вибір, дії та взаємодію з навколишнім світом; автори афоризмів часто розмірковують про природу цінностей у різних культурах, часових проміжках та індивідуальних перспективах, даючи розуміння того, як соціальні норми, культурні традиції та особистий досвід впливає на їх формування.

О. Анастасьєва зазначає, що «афоризм як тип тексту має на меті донесення мудрості. Для цього реалізується об'єктивація різноманітних прагматичних настанов. Прагматичний рівень можна лише умовно відокремити від когнітивного. На прагматичному рівні відбувається створення мовних стратегій і кодів для реалізації цілей дискурсу. Так афоризму може бути властивий широкий спектр прагматичних настанов: 1) констатація, резюмування; 2) парування; 3) урезонювання; 4) застереження, погроза; 5) викриття, докір; 6) нарікання; 7) (само)виправдання; 8) (само)приниження; 9) обґрунтування; 10) заспокоєння; 11) спонукання; 12) порада; 13) апеляція до авторитету автора; 14) лозунг; 15) естетичний вплив; 16) потрясіння несподіваною аргументацією; 17) пізнання» [1].

Грунтовну роботу над дослідженням афоризму й афористики проводить доктор мовознавства Анна Трембська-Кернтопф. Зокрема вчена звертає увагу на презентацію понять *афоризму*, уміщених у десятих сучасних польських словниках та енциклопедіях, і подає результати своїх досліджень у вигляді порівняльної таблиці, яка містить вичерпну інформацію про погляди польських лінгвістів щодо ознак афоризмів, їх значення, будови, форми, функцій, можливостях використання у різних ситуаціях [64].

Афоризми можуть використовуватися у творах різних жанрів, доповнюючи їхній зміст і підкреслюючи головну думку. Крім того, існують такі, які складають самостійний літературний жанр, є самостійними мінітворами, що мають чітку структуру та завершену думку; їх поява та існування пов'язані з традицією передачі з покоління в покоління творів народної мудрості та відокремленням влучних висловів з літературних джерел (художніх творів, філософських трактатів, мови релігії), існування їх як самостійних конструкцій і перетворення на афоризми, які лаконічно формулюють думку, не потребуючи додаткових пояснень із контексту.

Трапляється, що афоризми з'являються несподівано як влучний вислів, ґрунтовне спостереження або мудре твердження. Вони можуть набути популярності, якщо своєю формою, змістом, силою думки знайдуть відгук у читачів. Проте популярність висловлювання не обов'язково є сталою. Її втрата може бути пов'язана з модою, впливом ЗМІ або іншими факторами.

Наприклад, розвиток суспільства впливає на формування системи життєвих цінностей людей, їхньої світоглядної позиції та пріоритетів. Це призводить до появи нових тем і викликів для афоризмів, натомість деякі висловлювання стають менш значущими. Якщо колись актуальними були вислови про лицарські чесноти, то тепер на їхнє місце прийшли афоризми, що відображають сучасні реалії, зокрема нові технології та віртуальне спілкування.

Цим можна пояснити думку української вченої Н. Шарманової про джерела походження афоризмів, серед яких вона вирізняє:

- «народнорозмовне (короткі народні узагальнювальні висловлювання, зокрема паремії – прислів'я, приказки, інші зразки паремій);
- літературно-книжне (вислови з творів відомих державних, релігійних діячів, учених, філософів);
- масмедійне (засоби масової інформації набули особливого значення на сучасному етапі розвитку, адже саме за їх посередництва твориться й функціонує не тільки велика кількість медіатекстів, а й публіцистична та політична афористика);
- інтернет-комунікація (мережеві тексти, публічні виступи й блоги світових громадських діячів, представників культури, науки, політикуму, спорту тощо)» [22, с. 15].

Відповідно джерело походження афоризму має вплив на його зміст, оскільки воно відображає певні характерні особливості цих висловлювань, зокрема:

- світогляд і цінності автора та суспільства;
- історичний та культурний контекст;
- особистий досвід автора;
- літературний та філософський вплив.

Отже, афористика – це не лише яскраві висловлювання, а й потужний метод дослідження суспільства. Завдяки їй можна простежити динаміку цінностей, еволюцію соціальних норм та людських стосунків як в окремо взятій країні, так і на просторово-часовому зрізі історії та культури людства.

1.2. Дослідження афоризмів у польському мовознавстві

Афоризми в польській літературі мають довгу та багату історію, яка сягає часів середньовіччя. Спочатку вони були тісно пов'язані з релігією та філософією. З часом, з розвитком польської мови та культури, афоризми почали віддзеркалювати ширшу тематику – як буденне життя різних верств

населення, так і політичну ситуацію в суспільстві, трансформації якого вплинули як на літератури в цілому, так і на афористику зокрема:

- середньовіччя: афоризми часто містилися в проповідях, хроніках, творах релігійного характеру й мали на меті передачу мудрості, навчання моральності;

- Ренесанс: у цей період афоризми набули світського характеру, часто з'являлися в поетичних та прозових творах як короткі влучні коментарі життя та поведінки людей;

- Бароко: афоризми цієї доби часто характеризувалися контрастами, парадоксами, тяжінням до перебільшення, роздумами над недовговічністю життя, коханням і долею людини;

- Просвітництво: афоризми стали засобом популяризації нових ідей й цінностей, тому часто були пов'язані з філософією, політикою та наукою;

- Романтизм: поети-романтики й автори прози створили багато афоризмів про кохання, печаль, свободу й рідну землю;

- Молода Польща: головними ознаками афоризмів стали песимізм та іронія;

- міжвоєнний час: у цей період афоризми набули особливої популярності, вийшли друком антології та збірки афоризмів;

- післявоєнний період: афоризми часто використовували як засіб висловлювання протесту відносно комуністичного режиму;

- сучасний етап: сучасні польські автори продовжують традицію створення афоризмів, часто надаючи класичним творам нове значення.

Й. Гленск (Joachim Glensk) зазначає, що, «цитуючи короткі літературні твори, ми ніколи не повинні мати цілковитої впевненості, чи є вони думкою оригінальною, вторинною, перебудованою, складною чи, навпаки, зрозумілою. Світова афористика має тісний зв'язок мимовільним, ненавмисним псевдоплагіатом; спричинює це головним чином преса, яка

приписує афоризми й сентенції довільній людині, не додаючи собі клопоту перевірки авторства використуваних цитат» [34, с. 31].

Польські мовознавці досліджують афоризми, які є цінним і цікавим об'єктом для лінгвістичного, літературного, культурологічного аналізу. «Хоча афоризм як жанр літератури сягає своєю генезою давніх часів, він належить до найменш досліджених коротких літературних форм» [34, с. 7].

Багато уваги аналізу афоризмів приділяє К. Ожеховський (Kazimierz Orzechowski) – відомий польський літературознавець і дослідник культури. У своїх працях він широко висвітлює питання дефініції та характеристики афоризму, його функції, типологію, історію афористики.

К. Ожеховський подає формулювання визначення афоризму, беручи до уваги його формальні ознаки (зв'язність, парадоксальність) та функції (вираження думок, емоцій, значущості), прослідковує розвиток афоризму в різні епохи й у різних культурах, аналізуючи не лише польські приклади, а й іншомовні.

Предметом досліджень літературознавця є також розуміння ролі афоризмів у суспільній комунікації, літературі й культурі та їхня пізнавальна, емоційна, естетична функції. Він пояснює вплив доби й світогляду автора на зміст афоризмів, класифікує ці конструкції, називаючи польські афоризми «етикеткою не лише суто інформаційною, але водночас і знаком гарної якості, підтверджений критичними відгуками з приводу браку гарного знання історії польської афористичної творчості» [48].

Природу афоризмів вивчає Й. Партика Й. (Joanna Partyka) – історик літератури, антрополог, професор в Інституті літературних досліджень Польської Академії Наук. Серед питань, які цікавлять учену: чим є афоризм; чим він відрізняється від малих літературних форм, таких як прислів'я, сентенції, максими; які засоби художньої мови увиразнюють зміст афористичних конструкцій та чи завжди можна встановити їх авторство.

Дослідниця вважає, що «хороший афоризм повинен мати можливість комунікувати, привертати увагу, спонукати до роздумів, змушувати реципієнта по-іншому поглянути на загальні явища навколишнього світу, а, відкриваючи нові перспективи для роздумів, навчити новому.

Афоризми можуть бути як смішними, так і з відтінком гіркоти. Вони пов'язані з прислів'ям, але це не синонімічні поняття. Іноді, щоб здивувати, привернути увагу, змусити задуматися, афоризми бувають сформульовані всупереч правилам мови й логіки, тим самим залучаючи читача до гри форм і значень. Часто ці конструкції звертаються до загальнокультурних компетенцій, оскільки відсутність змісту, зрозумілого для широкого загалу, позбавляє висловлювання глибини» [49, с. 1].

Й. Партика визначає особливості афоризмів, серед яких називає «парадокс або визначення на основі парадоксу, інтригуюче визначення, гра слів, дивовижне спостереження, зображувальне поняття з використанням прислів'я, антитеза» [49, с. 1].

І хоча афоризм є змістовно самостійним висловом, учена підкреслює, що саме «ця його особливість надає значущості справі укладання афоризмів в антології, тому книга афоризмів може бути захоплюючим матеріалом, але важко однак заперечити, що один влучний, лаконічний і водночас «витончений» афоризм більше вражає, ніж у супроводі багатьох інших так само влучних» [49, с. 2].

Польський мовознавець професор П. Бонк (Paweł Bąk) проводить дослідження літературних текстів з метою формулювання висновків щодо особливостей перекладу афоризмів різних авторів у творах різних жанрів. Така наукова робота зумовлена труднощами перекладу афоризмів з огляду на мовно-стилістичні особливості різних мов та культурних особливостей її носіїв.

Лаконічність афористичних конструкцій робить їх вразливими до втрати сенсу під час перекладу, оскільки не завжди легко знайти лексичний

еквівалент, який би точно передавав не лише пряме значення, але й відтінки оригіналу. Також афоризми досить часто використовують гру слів, каламбури, омоніми, алітерацію та інші стилістичні фігури, засоби художньої мовлення, які важко відтворити іншою мовою, аби зберегти їх образність та яскравість, оригінальність задуму автора.

Деякі афоризми мають ознаки віршованої мови. У таких випадках особливу складність під час перекладу становить відтворення рими, ритміки, мелодійності конструкції без утрати точної передачі змісту висловлювання, зі збереженням авторського стилю та максимального наближення до першоджерела.

Особливої уваги під час перекладу афоризмів потребують неперекладні слова та вирази, які існують у кожній мові, але не мають еквівалента в інших. В афоризмах такі слова можуть бути ключовими для розуміння сенсу, тому перед перекладачем постає завдання – знайти можливість передати ідею автора, зберігши її автентичність.

Крім того, зміст афоризмів часто ґрунтується на культурних знаннях, історичних подіях певного народу, його менталітеті, фольклорних та культурних традиціях, тому для збереження глибини й автентичності афористичних одиниць перекладач повинен розуміти їхні специфічні деталі, щоб уможливити передачу авторського задуму та розуміння сенсу висловлювань носіями інших культур.

На думку П. Бонка, саме «на основі глибокого аналізу змісту афористичної конструкції та її дискурсу стає можливим визначення принципів перекладу та доцільність використання відповідних методів. Для цього необхідним є розуміння відповідей на важливі питання про те, які ознаки афоризму є інваріантними – такими, які становлять його цінність, яка стратегія перекладу афоризмів є найкращою, яким прийомом перекладу варто віддати перевагу під час перекладу афоризму, чи завжди під час

перекладу цих конструкцій доцільною є креативність, чи варта вона визнання й рекомендацій?» [29, с. 54]

Грунтовні дослідження щодо жанру афоризму в системі мовних та літературних одиниць проводить професор Сілезького університету в Катовицях Є. Єнджейко (Ewa Jędrzejko). Спонукає до цього наявність великої кількості таких конструкцій, а також поява нових концепцій та пропозицій щодо їх стилістично-жанрової типології.

Учена розглядає «мікротексти», в основі яких є паремії. Аналізуючи прислів'я, афоризми, сентенції, вона не заперечує їхніх спільних ознак, але кожен із цих видів текстів вважає самостійним жанром. Слушність такої думки Єва Єнджейко аргументує зокрема існуванням видань на зразок «золотих думок» або «мудрості народу», у заголовках яких часто наявні ряди термінів: «прислів'я» – «афоризми» – «сентенції», що обґрунтовує як певні відмінності в значенні цих слів, так і їхні точки дотику [39, с. 158].

Вивчаючи градаційний, поліцентричний і відкритий характер цих текстів, дослідниця зазначає, що, на її думку, «прислів'я й афоризми розвинулися з одного й того ж джерела, яким є людська схильність до спостереження, категоризації, узагальнення, метафоричної концептуалізації, широкого аналізування та аксіологізації сприйнятих явищ, а також індивідуальна здатність передачі набутого пізнавального та ментального досвіду в мініатюрних текстових формах з різними прагматичними функціями, більш або менш ефектних за своєю формою, часто цінними з мовної точки зору, надзвичайно яскравих та вразливих, які спонукають до роздумів або викликають усмішку» [39, с. 159].

Досліджує афоризми Я. Ставницька (Jadwiga Stawnicka). Її увагу привертають мовні засоби цих конструкцій. Подаючи визначення афоризму та його функції в комунікації, учена класифікує афористичні конструкції на основі наявності чи відсутності в них ідеологічного парадоксу (протиріччя між змістом висловлювання та загальновизнаної думки) та лінгвістичного

парадоксу (протиріччя всередині висловлювання, між елементами мовної норми), яким є інноваційне використання в них прагматично умовних виразів – одного зі способів оновлення мовних засобів. «На відміну від прагматично конвенціоналізованих виразів, які мають фіксоване значення та використовуються передбачуваним способом відповідно до мовленнєвої ситуації або контексту, прагматично умовні вирази в афоризмах можуть використовуватися новими й несподіваними способами для створення парадоксу, гумору чи інших ефектів» [59, с. 42].

Я. Ставницька вказує на різноманітність афоризмів, зокрема тих, «що містять ідеологічно-лінгвістичні парадокси, а також прийоми їх вираження, такі як багатозначність, синонімія, антонімія, омонімія, паронімія, неологізми, гумористичні сполуки, детально аналізує контекстуальні, контекстуально-структурно-семантичні та системні інновації як інструменти дестабілізації та модифікації конвенціоналізованих мовних виразів в афористичних текстах» [59]. Тому дослідниця вважає читання афоризму «складним процесом, який вимагає ретельного аналізу мови та контексту, у якому функціонує текст» [59, с. 43].

Іронія та сатира, часто використовувані авторами афоризмів, є потужним інструментом для створення гумористичного ефекту в короткому висловлюванні, який сприяє виникненню миттєвої реакції та швидкому розумінні ідеї. Додатковий комічний ефект може бути також зумовлений наявністю в афоризмах несподіваних поворотів і нестандартних порівнянь, які змушують читача зупинитися й задуматися.

В основі гумору – не лише спостережливість особистості, але і її здатність до абстрактного мислення, яке дозволяє встановлювати зв'язки між несхожими явищами. Так автор-гуморист бачить смішне в протиставленні ідеалу і реальності, у комічних ситуаціях, які виникають у повсякденному житті.

Гумор виконує передусім емоційну, а не інформаційну функцію. На відміну від офіційно-ділового спілкування, наукових дискурсів, в основі яких – точність та об'єктивність, гумор у щоденних розмовах та жартах сприяє зближенню, вираженню емоцій, пізнанню життя в більш привабливий спосіб.

Дослідником гумору в комунікації є А. Авдєєв (Aleksy Awdiejew), який на основі *теорії скриптів* В. Раскіна розглядає можливість наявності гумористичного характеру висловлювань з точки зору особливості їх будови. На думку мовознавця, «ключем, який спонукає читача до реінтерпретації тексту, є розуміння контрасту його окремих частин – двох протилежних скриптів і усвідомлення наявної в них семантичної пастки, але самого контрасту скриптів не варто ототожнювати з площиною гумору, бо такий прийом є семантичною операцією для використання в більш важливих ситуаціях, коли автор узагалі не має наміру розсмішити читача, а лише з того чи іншого приводу спонукає його до розв'язання семантичних парадоксів» [27].

Афоризми, тобто короткі сентенції, широко використовувані як зразки сконцентрованої мудрості (або роздумів), є гарним прикладом цього, оскільки принаймні у своїй первинній функції вони мають на меті здивувати читача, а не розважати. Відповідаючи на питання, скільки знань повинен мати читач, щоб належним чином зрозуміти афоризм як афоризм, А. Авдєєв зазначає, що, з точки зору гумору та логіки, зрозуміти «афоризм – це:

- мати достатньо знань, щоб помітити наявний у ньому парадокс;
- уміти розв'язати цей парадокс, використовуючи реінтерпретацію, тобто модифікуючи сконструйований сенс експозиції» [27].

Й. Валігура (Janusz Waligóra) подає власні дослідження природи афоризму – більш складного, на думку вченого, «жанру літератури, ніж здається на перший погляд, – зосереджуючись на кордоні між мудрістю та банальністю, яка є невід'ємним елементом такого типу конструкцій» [67]. Він аналізує, наскільки легко можна вдатися до банальності навіть під час

спроби створення афоризмів, які за своєю суттю повинні бути оригінальні й сповнені глибоких думок. «Слова про банальність самі по собі можуть бути банальними, що навіює думку про парадокс, який із двозначністю й можливістю асоціацій є ознакою особливої форми афоризму й відрізняє його від звичайного твердження» [67].

На думку Й. Валігури, «не можна визначити чіткої межі між мудрістю та банальністю, оскільки це питання суб'єктивне й відповідь на нього залежить від багатьох чинників, серед яких – історичний та культурний контекст, а також життєвий досвід читача» [67].

Саме тому вчений порівнює створення афоризмів із мистецтвом, де важливим є не лише те, про що говориться, але й те, як говориться, тому створення гарних афоризмів вимагає не лише розвиненого інтелекту, але й розуміння мовленнєвої ситуації, можливості синтетичного мислення.

Текст статті цього польського дослідника є джерелом інформації для зацікавлених створенням афоризмів і для вчителів, які шукають нові, нетрадиційні методи навчання. Учений доступно описує непростий процес творчості, водночас підкреслюючи значення гри та експериментування з мовою. Й. Валігура детально характеризує етапи роботи над афоризмами від початкових, інтуїційних ідей до кінцевого результату, звертає увагу на різні техніки створення афоризмів, серед яких можна виокремити такі:

- «протиставлення (ускладнення через зіставлення двох протилежних ідей);
- гра фразеологізмами (перебудова вже знаних конструкцій з метою отримання нових значень);
- порівняння (створення непередбачуваних аналогій між віддаленими поняттями);
- дефініції (зміна відомих понять парадоксальним або гумористичним способом)» [67].

Така групова робота над афоризмами стає поштовхом до інтелектуального та емоційного розвитку учнів, оскільки спільні пошуки оригінальних ідей, шляхів їх удосконалення та влучного висловлювання думок сприяють отриманню гарного результату.

Автором ґрунтовного дослідження афоризму й афористики в польському мовознавстві є А. Трембська-Кернтопф (Anna Trębska-Kerntopf). У своїй монографії «Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego» [64] вона вдало поєднує мовознавчий і глотидактичний аспекти, подає комплексне дослідження значення афоризмів у процесі навчання польської мови як іноземної, аналізує особливості афоризму як жанру літератури та розкриває його дидактичний потенціал, подаючи приклади практичного використання афоризмів на різних етапах навчання польської мови як іноземної.

Це стає можливим, оскільки «літературні твори малих жанрів, особливо афоризми, з точки зору специфіки художньої форми і можливості емоційного впливу, широкої тематики й репрезентації культури, а також лексики, яка відзначається багатством і широтою слововживання на основі мовних ігор, можуть бути дуже корисними, а в багатьох дидактичних ситуаціях навіть оптимальними дидактичними матеріалами, які стимулюють учнів у процесі вивчення польської мови як іноземної та її вдосконалення» [64, с. 21].

Як відзначає Д. Бжозовська (Dorota Brzozowska), професор університету в Ополє, рецензент монографії, тема роботи А. Трембської-Кернтопф є важливою «як з точки зору на геніологічне, граничне існування афоризмів, так і на їхні практичні можливості як матеріалу, корисного для вивчення іноземної мови. Привертає увагу широта порушеної теми і пізнавальне значення проведених досліджень.

Представлена позиція містить дуже цікавий теоретичний і дидактичний матеріал» [64, с. 468].

Особливістю цієї монографії є наявні в ній схеми (14 позицій) та таблиці (42 позиції) з відомостями аналітичного, зіставного, порівняльного, узагальнюючого характеру. Більша частина з них – власне опрацювання ученої, яка на основі своєї багаторічної праці подає авторські спостереження та результати глибоких усебічних досліджень *афоризму* в польському мовознавстві, які знаходять відображення в таблицях, уміщених у частині I розділі I:

- «Джерела афоризмів, цитовані в книжці» (31 позиція) [64, с. 25];
- «Реєстр термінів, пов'язаних з терміном *афоризм*» (24 позиції) [64, с. 36];
- «Назви, які замінюють термін *афоризм*, створені самими афористами» (4 мовні позиції) [64, с. 36];
- «Дистинктивні ознаки афоризму, визначені К. Ожеховським» (5 позицій) [64, с. 42];
- «Дистинктивні ознаки афоризму за К. Віхарим» (9 позицій) [64, с. 43];
- «Порівняння дефініцій на основі «Słownika terminów literackich» Й. Славінського, опрацьоване М. Баловським» (8 позицій) [64, с. 43 – 44];
- «Поділ на групи афористичних жанрів, аналізованих М. Баловським» (3 позиції) [64, с.45 – 46];
- «Порівняльна характеристика дистинктивних ознак афоризму, виокремлених К. Ожеховським, М. Баловським, К. Віхарим» (12 позицій) [64, с. 47];
- «Порівняння нормативних дефініцій афоризму» (23 позиції) [64, с. 50 – 52];
- «Порівняльний аналіз дистинктивних ознак афоризму, визначених окремими польськими дослідниками, з ознаками цього жанру, найчастіше

вживаними у польських словниках та енциклопедіях ХХ століття» (17 позицій) [64, с. 53 – 54];

– «Афористичні дефініції афоризму» (21 позиція) [64, с. 58].

Окремий розділ дослідження містить інформацію про гру в афоризмах, яка є невід’ємним елементом творів цього жанру, надає їм оригінальність та глибину думки.

Мовна гра дозволяє автору сказати просто про складне, часто є основою парадоксів і цікавих лексичних поєднань, які змушують по-новому дивитися на буденні речі. Аналіз гри розвиває критичне мислення, розширює змістову площину висловлювання й допомагає зрозуміти його прихований зміст.

На основі детального аналізу змісту афористичних конструкцій А. Трембська-Кернтгоф виокремлює 11 видів мовних ігор [64, с. 10 – 15], співвідносних з висловлюваннями такого типу:

- 1) «ігри на основі активного використання фразеологізмів;
- 2) ігри з першими компонентами конструкції;
- 3) ігри стилістичні;
- 4) мовні ігри на основі семантичних зв’язків;
- 5) ігри формально-семантичні;
- 6) ігри семантико-синтаксичні;
- 7) ігри окремими тематичними категоріями;
- 8) ігри окремими цінностями;
- 9) ігри літературними алюзіями;
- 10) ігри з типографськими виділеннями;
- 11) гра з елементами, що доповнюють словесний текст».

Дослідниця зазначає, що «частина II, яка має назву «Афоризм у навчанні польської мови як іноземної», на ґрунті полоністичної глотодидактики є першою спробою опису широкого спектру можливостей використання афоризму в навчанні мов» [64, с. 22].

На основі екзаменаційних вимог і критеріїв володіння польською мовою як іноземною на рівні C1 і C2 учена подає практичні розробки вправ і занять, які передбачають роботу з польськими афоризмами для вдосконалення мовних умінь і навичок.

Отже, афоризм є стійкою мовною конструкцією, яка вирізняється серед інших короткою формою, влучністю будови, глибоким змістом, неочікуваним поєднанням слів, що надає висловлюванню як чіткості в розкритті думки, так і яскравої образності, оригінальності й емоційності.

Універсальний характер афоризмів робить їх привабливими для використання представниками різних сфер життя, що можна простежити в польській афористиці.

Підтвердженням думки про зацікавленість афоризмами представників широких верств населення є численні видання й перевидання збірників, серій збірок та антологій афоризмів, які містять яскраві висловлювання майстрів слова й вирізняються оригінальністю будови, багатством змісту, привабливістю тематики й глибиною висловлених думок, які розкривають погляди авторів на життя суспільства.

Польські мовознавці проводять ґрунтовні дослідження афоризмів та афористики, які полягають не лише у визначенні змісту цих одиниць, але і в намаганнях зрозуміти й описати механізм їх утворення й існування, шляхи впливу на свідомість слухача або читача та спонукання його до аналізування, роздумів і дій.

Дослідження афоризмів не є процесом, окресленим певним часовим проміжком, оскільки досвід, набутий суспільством, і творчий підхід його представниками до осмислення реалій життя зумовлюють появу нових висловлювань, які набувають афористичного характеру, що спонукає лінгвістів до пошуку й виявлення особливостей та закономірностей афоризмів у різний час їх написання й існування.

2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛЬСЬКИХ АФОРИЗМІВ

2.1. Основні структурні особливості афоризмів у польській мові.

Структура афоризму є важливим фактором для розуміння його змісту. Саме завдяки ній автор має можливість передати глибоку думку через лаконічну форму, забезпечуючи цілісність і завершеність висловлювання, тому детальне дослідження структурних особливостей афоризмів, розуміння принципів їх існування є важливим і актуальним.

Афоризм є складною структурою, яка містить у собі багато елементів. М. Баловський зауважує на 5 з них:

- «формальний рівень: будова самого речення, його граматики, структура, а також засоби художнього мовлення;
- семантична площина, яка стосується значення слів усього речення ф його загальної думки;
- прагматична площина виявляється у впливі афоризму на реципієнта – здивуванні, схвилюванні, спонуканні до роздумів;
- стилістична площина, яка характеризується стилем написання афоризму і використаними мовними засобами;
- інтерсеміотична площина – тлумачення словесних знаків знаками несловесних знакових систем, зокрема співвіднесення з культурою та історією» [28, с. 22 – 23].

Отже, щоб пізнати глибину й красу афоризму, треба зрозуміти його мову й самого себе.

Афоризми, незважаючи на свою лаконічність, часто є результатом довгого культурного й літературного розвитку, містять думки й досвід попередніх поколінь, відображують філософські концепції різних епох і характеризуються інтертекстуальністю, яка знаходить вияв у використанні тематики, зорієнтованої на загальнолюдські цінності та ідеї, у використанні мовних штамів, алюзій, у переосмисленні існуючих ідей, коли афоризми

пропонують новий погляд на старі істини, переосмислюючи їх у контексті сучасності.

Аналіз структури польських афоризмів [43] дозволяє зробити висновок про їхню близькість до афоризмів інших культур. Незважаючи на національну специфіку змісту, їхня будова, використання стилістичних особливостей та прагнення до лаконічності свідчать про те, що афоризм є універсальним жанром, який перетинає національні кордони, хоча може мати певні ознаки, характерні лише для окремої нації. Спільними ознаками, характерними для досліджених афоризмів є:

1) універсальний характер:

«*Błądów nie popełnia ten, kto nie żyje*» (Marek Siwiec, с. 26¹).

«*Nawet dobrze poinformowane źródła od czasu do czasu wysychają*» (Włodzimierz Scisłowski, с. 466).

2) ритм і мелодійність: добір слів і їх порядок утворюють ритмо-мелодійну цілісність, що полегшує запам'ятовування висловлювань:

«*Każdy bubek ma swój czubek*» (Witold Zechenter, с. 34).

«*Kto prawdę mówi, ten niepokój wszczyna*» (Cyprian Kamil Norwid, с. 306).

3) наявність кванторів узагальненості – займенників, прислівників:

«*Nikt w prawdę nie wierzy, jeśli długo do niej nie jest przygotowywany*» (Anna Kowalska, с. 307).

«*Wszyscy prawdziwie wielcy ludzie lubią dawać się tyranizować słabej istocie*» (Jan Lechoń, с. 430).

«*Przed operacją lekarz zawsze umywa ręce*» (Hugo Dionizy Steinbaus, с. 168).

«*To, co jest łatwe, zawsze ktoś robi*» (Janina Ipohorska, с. 179).

4) наявність заперечень:

«*Nie rób marmolady z owoców z całego życia*» (Jerzy Leszczyński, с. 472).

«*Rzeka żalu nie musi mieć źródeł smutku*» (Sławian Trocki, с. 466).

¹ Усі приклади афоризмів із джерела Maślowska D., Maślowski W. Aforyzmy polskie. Antologia. Kęty: Wydawnictwo ANTYK, 2001. 496 s.

5) контраст:

«*Bardzo mały człowiek może rzucać bardzo duży cień*» (Wojciech Adamiecki, с. 55).

«*Dla pustych czasy są puste, dla myślących wypełnione aż po brzegi*» (Zbyszko Bednorz, с. 55).

6) використання часток на початку висловлювання:

«*Tylko świat przechodzony nogami jest coś wart*» (Kazimierz Wierzyński, с. 399).

«*Tylko światła wiedzy nie należy oszczędzać*» (Stanisław Mocarcki, с. 428).

7) риторичні оклики: у досліджених афористичних конструкціях непоодиноким є вживання знака оклику, який підсилює експресивність висловлювання та емоційне сприйняття, привертає увагу й спонукає до глибоких роздумів над змістом:

«*Łaski można dać tylko zwyciężonym!*» (Henryk Sienkiewicz, с. 178).

«*Potęga rzeki w jej dopływach!*» (Jan Włodek, с. 348).

Натомість знак питання є нетиповим знаком для афоризмів і зустрічається в них рідко, оскільки передбачає сумніви чи питання й може здаватися несумісним з характером цих висловлювань, сила яких у лаконічності та точності. Питання, які наявні в цих конструкціях, не передбачають відповіді, а вживаються для звернення уваги на якусь проблему, рефлексії, підкреслення іронії. Знаки питання в афоризмах не є обов'язковими. Це підтверджує проведене дослідження, під час якого виявлено, що автори антології [43] вмістили до неї тільки три афоризм зі знаком питання:

«*Czemu władza tak przyciąga? Bo ma lekkie ręce*» (Aleksandra Stopka, с. 434).

«*Dyskusja – wymiana informacji i poglądów, czy ognia?*» (Stefan Garczyński, с. 79).

«Patrząc na poczynania naszych ekonomistów: gdzie są granice ludzkich niemożliwości?» (Janusz Wasylkowski, с. 86).

Особливістю будови афоризму М. Баловський вважає його структуру, яка «складається з двох частин: перша частина – окреслення картини/ситуації/проблеми; друга – безпосередньо або посередньо висловлена порада, як розв'язати проблему, або вказівка до діаметрально іншого, ніж зазвичай очікуване, розуміння поданої ситуації (це стає можливим і через розуміння метафоризації тексту, дефразеологізацію)» [28, с. 20]. Прикладами, які підтверджують слухність такої думки, є структура афоризмів досліджуваного джерела:

«Być sobą – to najpierw trzeba być kimś» (Irena Dziedzic, с. 36).

«Kiedy prawda pojawia się jako obowiązujący banal – to znaczy, że umarła i nie jest prawdą» (Sławomir Mrożek, с. 306).

«Kto się poświęcił dla dobra ludzi, powinien o ich sądzie zapomnieć» (Zygmunt Krasiński, с. 299).

Структура польських афоризмів [43] підтверджує думку, що ці конструкції тісно пов'язані з парадоксом, який характеризується незвичним змістом та часто є основою афоризму.

Природу парадоксу пояснює В. Раскін, який зробив значний внесок у дослідження гумору. Учений стверджує, що «розуміння гумору пов'язане з досвідом людини та її світосприйняттям, яке представлене у вигляді скрипів – ментальних моделей різних ситуацій. Парадокс часто порушує логічні очікування, пов'язані з певним скриптом, і призводить до несподіваного ефекту, тим самим змушуючи задуматися над природою речей і станів і глибше розкрити істину або ідею» [52].

Прикладом цього є будова і зміст досліджених афоризмів:

«Nie zawsze ma rację ten, kto ma rację» (Olgierd Terlecki, с. 330).

Відповідно до змісту скриптів:

– той має рацію;

– маючи рацію, той не має рації.

Суперечливий зміст цих скриптів є семантичним контрастом і основою парадоксальності афоризму, який, на перший погляд, констатує буденність використання фразеологізму *мати рацію*, з іншого – розкриває глибокі роздуми про те, що правильність думки сама по собі не завжди є показником раціональності дій і доречного вибору.

«*Radio zbliża narody – ale oddala sąsiadów*» (Wiesław Trzaskalski, с. 331).

Відповідно до змісту скриптів:

– радіо зближує народи (людей);

– радіо віддаляє сусідів (людей).

Суперечливий характер змісту цього висловлювання зумовлений можливістю використання синоніму *люди* по відношенню до першого і до другого скриптів. Відповідно даний афоризм стає для автора якнайкращою формою показу неоднозначності впливу одного з винаходу науковців на життя не лише окремої людини, але й суспільства і світу в цілому.

На думку М. Баловського, «структура афоризму залежить від інтенції висловленої в ньому думки». На основі цього вчений виокремлює 3 види афоризмів [28, с. 21]:

– «афоризм дидактичний, мета якого – передача знань, повчання; структура синтаксична поверхнева»:

«*Artysta bywa wirtuozem poglądów*» (Jerzy Michał Wąsik, с. 14).

«*Nie zawsze wybitni artyści są idealnymi dyrektorami*» (Gustaw Holoubek, с. 14).

– «афоризм дискурсивний, мета якого – спонукання до дискусії та рефлексії; глибока синтаксична структура»:

«*Artyści pewnie dlatego często odnoszą sukcesy dopiero po śmierci, że wtedy ocenia się już tylko ich dzieła*» (Andrzej Majewski, с. 14).

«*Mówią, że artysta buja w obłokach, on szuka prawdy w niebieskich przestrzeniach*» (Longin Jan Okoń, с. 14).

– «афоризм жартівливого, гумористичного характеру; основа структури – гра слів, парадокс»:

«*Nadzieje artystów mają nadzieję na dzieje w historii sztuki*» (Wojciech Wiercioch, с. 14).

«*Żeby zostać artystą istnieje tylko jeden sposób: trzeba się nim urodzić*» (Janina Iphorska, с. 15).

Афоризми не завжди порушують моральні проблеми або питання філософського змісту. Вони також можуть бути позбавлені точних характеристик, спонукаючи цим читача до роздумів та власних узагальнень.

А. Трембська-Кернтопф у своєму дослідженні зауважує, що «найбільш давньою формою афоризмів є дефініція, яку використовував ще Гіппократ – автор перших афоризмів у Європі» [64, с. 116].

А. Загнітко зазначає, що «*дефініція* (лат. *definitio*) – логічне визначення певного поняття, що відбиває найсуттєвіші його ознаки; наукове визначення поняття, і виділяє такі види дефініцій:

- 1) описова;
- 2) синонімічна;
- 3) відсильна (дериваційна)» [8, с. 133].

Але єдиної класифікації дефініцій не існує. Польські мовознавці К. Мрочек (Klaudia Mroczek) та Ю. Шота (Julia Szota) подають ширшу класифікацію видів дефініцій і опис їх типів за будовою, за змістом, за метою [62].

Значення дефініції надзвичайно важливе в комунікації, науці та в багатьох інших сферах життя, оскільки вона сприяє точності в слововживанні, упорядкуванню інформації, класифікації образів і понять, передачі знань у чіткій і зрозумілій спосіб. Оскільки дефініція є інструментом точного та однозначного вираження змісту понять, її створення вимагає дотримання формально-логічних правил, зокрема О. Шепетяк виділяє такі:

1. «Поняття визначається через найближчий рід та видові відмінності.
2. Дефініція повинна бути співрозмірною. Це правило вимагає, щоб дефінієндум та дефінієнс були однаковими за обсягом і змістом.
3. Видовою відмінністю повинна бути тільки ознака або група ознак, які притаманні тільки даному поняттю й відсутні в інших поняттях, що належать до цього ж роду.
4. Дефініція не повинна містити в собі кола, тобто дефінієндум не повинен визначатися за посередництвом такого поняття, яке саме стає ясним тільки через дефінієндум.
5. Дефініція не повинна бути заперечною. Така дефініція не розкриває змісту поняття, є громіздкою і незрозумілою.
6. Дефініція не повинна містити логічних суперечностей. Логічна суперечність руйнує міркування й не дає пізнавальних результатів.
7. Дефініція повинна бути ясною й чіткою» [25].

А. Трембська-Кернтопф констатує, що «афористична дефініція характеризується особливостями, тяжіє до виходу поза структурні обмеження і має багато спільного з метафоричною дефініцією, оскільки більшість дефінієнсів в афористичних дефініціях становлять метафори» [64, с. 117].

На основі власних досліджень учена зазначає, що, «незважаючи на велику формальну різноманітність афоризмів з точки зору дефініції, їхньою обов'язковою ознакою необхідно визнати наявність трьох вербалізованих елементів, а саме: дефінієндуму (А), дефінієнсу (В) і зв'язки, яка поєднує їх» [64, с. 117]. З огляду на форму дефініційної зв'язки А. Трембська-Кернтопф виділяє 17 типів афористичних дефініцій.

Проведене дослідження збірки афоризмів [43] виявило, що джерело містить синтаксичні конструкції, будова яких відповідає 16 типам афористичних дефініцій, виокремлених польською вченою, наприклад:

1. А є В

«*Prawda jest córką czasu*» (Wacław Potocki, c. 307).

«*Wiedza jest skarbem, a praktyka jest kluczem do niego*» (Felix Feldheim, c. 305).

2. А буває Б

«*Dziurka od klucza bywa niekiedy oknem na świat*» (Józef Bułatowicz, c. 135).

«*Śmiech bywa niekiedy jedyną bronią bezsilnego*» (Jan Górczyński, c. 393).

3. А становить Б

«*Drwina stanowi świadectwo widzenia zła i równoczesnej bezsilności w usunięciu jego przyczyn*» (Kazimierz Wyka, c. 76).

4. А може бути Б

«*Człowiek może być zarówno swoim największym wrogiem jak i przyjacielem*» (Agnieszka Lisak, c. 57).

«*I śmiech niekiedy może być nauką, kiedy się przywar, nie z osób natrzęsa*» (Ignacy Krasicki, c. 393).

5. А це Б

«*Polityka to wielka sztuka. Trzeba ludzi przekonać, że muszą płacić za to, że się ich okrada*» (Andrzej Majewski, c. 291).

«*Potrzeba to matka wynalazków, ale i u niej spotykamy się z nieświadomym macierzyństwem*» (Leonard Drzewiecki, c. 300).

6. А є це Б

«*Sen jest to skracanie sobie życia w tym celu, aby je wydłużyć*» (Tadeusz Kotarbiński, c. 353).

«*Przyjaciele polityczni są to wrogowie, którzy się łączą dla wspólnego pobicia trzeciego wroga*» (Jerzy Drobnik, c. 291).

7. А це є Б

«*Czytanie to jest odnajdywanie własnych bogactw i własnych możliwości przy pomocy cudzych słów*» (Jarosław Iwaszkiewicz, c. 63).

«*Karawan to jest śmiertelny dyliżans*» (Alojzy Żółkowski, c. 129).

8. A – Б

«*Sjesta – westchnienie żołądka między sytym obiadem a gęsto zakropionym podwieczorkiem*» (Edward Jokel, c. 358).

«*Spór – sposób utwierdzania przeciwnika w jego błędzie*» (Julian Tuwim, c. 370).

9. Б – А

«*Najtrudniejszy religia świata – tolerancja*» (Agnieszka Lisak, c. 407).

10. A – це Б

«*Wybory prezydenckie – to najdroższy kabaret w kraju*» (Krystyna Perkowska-Mazerska, c. 444).

«*Prostota – to najwyższe przystosowanie się do komplikacji natury*» (Stefan Napierski, c. 314).

11. A – є це Б

«*Nic nie czynić – jest to niejako przestać żyć na świecie*» (Wincenty Ignacy Marewicz, c. 62).

12. A: Б

«*Kawiarenka: luksusowy dodatek do kawy, podnoszący rangę naszych plotek*» (Wiesław Malicki, c. 132).

«*Rodzynka: winogrono, które doczekało słodkiej starości*» (Czesław Mirosław Szczepaniak, c. 338).

13. Б: А

«*Najniewdzięczniejszy twór na ziemi: człowiek*» (Cyprian Kamil Norwid, c. 60).

14. A: це Б

«*Wyższa racja stanu: to czasem niższy stan kłamstwa*» (Janusz Białecki, c. 331).

15. A, Б

«*Żona, stworzenie na pozór obłaskawione, dwunożne, wielojęzyczne*» (Kazimierz Bartoszewicz, c. 469).

16. А. Б

«*Biblia. Wieczna broszura polityczna*» (Feliks Rajczak, с. 22).

Афоризми мають різні джерела походження, у тому числі літературні твори. З цього приводу Е. Щенсна обґрунтовує думку про афоризм, що «...не потребує він контексту, хоча може бути частиною більшого цілого... Позаафористичний текст призводить до своєїрідної інтерпретації афоризму, обмежує його змістову структуру, крім того може послаблювати або посилювати силу його впливу» [61, с. 13].

Слід зазначити, що серед досліджених афоризмів є такі, які беруть свій початок із епічних, ліричних, драматичних творів польських письменників, але автори антології не зберігають дотримання форми цих конструкцій відповідно до першоджерела, тому у віршованих афоризмах відсутній поділ на рядки. Наприклад, у досліджуваному джерелі авторами афоризмів літературного походження є²:

– Генрик Сенкевич (1846 – 1916) – польський прозаїк, лауреат Нобелівської премії з літератури 1905 р.:

«*Tylko wielcy artyści mogą się czuć wobec sztuki małymi*» (с. 15, з роману «*Quo vadis?*»).

«*Jak sobie co baby wbiją w głowę, obcęgami nie wyciągniesz*» (с. 16, з роману «*Pan Wołodyjowski*»).

– Владислав Реймонт (1867 – 1925) – польський прозаїк, представник кола неоромантиків «Молода Польща», лауреат Нобелівської премії з літератури 1924 р.:

«*Bieda łącznie przekuwa człowieka niżli kowal żelazo*» (с. 22, з роману «*Chłopi*»).

«*Prawda nie ma ojczyzny, przeto bywa traktowana jak uprzykrzony włóczęga*» (с. 308, з трилогії «*Rok 1794. Insurekcja*»).

² У дослідженій антології вміщені афоризми з великої кількості творів польських літераторів, але для прикладів узято лише 12 афоризмів із творчого доробку шістьох письменників.

– Віслава Шимборська (1923 – 2012) – польська поетеса, есеїстка, лауреатка Нобелівської премії з літератури 1996 р.:

«*Rodziliśmy³ się bez wprawy i pomrzemy bez rutyny*» (с.72, з поезії «*Nic dwa razy*»).

«*Noc, wdowa po Dniu*» (с. 243, з поезії «*Drobne ogłoszenia*»).

– Чеслав Мілош (1911 – 2004) – польський поет, прозаїк, перекладач, есеїст, літературознавець, юрист, дипломат, лауреат Нобелівської премії з літератури 1980 р.:

«*Jest taka cierpienia granica, za którą się uśmiech pogodny zaczyna*» (с. 46, з поезії «*Walc*»).

«*Zbyt wieleśmy widzieli zbrodni, byśmy się dobra wyrzec mogli*» (с. 70, з поезії «*Traktat moralny*»).

– Ігнацій Красицький (1735 – 1801) – польський поет, драматург, перекладач, філософ, церковний діяч:

«*Umiej być przyjacielem, znajdziesz przyjaciela*» (с. 323, з байки «*Lis i Osieł*»).

«*Świat poprawić – zuchwałe rzemiosło*» (с. 399, з сатири «*Palinodia*»).

– Александер Фредро (1793 – 1876) – польський комедіограф, поет, мемуарист:

«*Bogacz, który nie traci, świat cały okrada*» (с. 29, з комедії «*Co tu kłopotu!*»).

«*Głupich dzieła – mądrych żniwo*» (с. 191, з комедії «*Ciotunia*»).

Е. Щенсна констатує, що «Афоризм, який з'являється в площині більшого цілого, як частина відповідного тексту або як мотто твору, можна назвати контекстним афоризмом, оскільки він залишається у зв'язку з контекстом: може бути його висновком, може його створювати, входити з ним у гру» [61, с. 13].

³ В оригіналі тексту «*Zrodziliśmy się bez wprawy i pomrzemy bez rutyny*» [62].

Про гру в контексті афоризмів та їхніх ознак говорить і А. Сікора (Agata Sikora), відзначаючи, що «Афористика є різновидом інтелектуальної гри: автор прагне вразити реципієнта точністю й витонченістю свого спостереження, оригінальним підходом до фундаментальних питань, викликом затертим поглядам і показом мовних автоматизмів» [53, с. 29].

Відповідно гра в афоризмі – це спосіб вираження глибоких думок, часто позитивних емоцій. Вона відіграє важливу роль, надаючи конструкції особливий характер і силу впливу, завдяки чому афоризм спонукає до роздумів, пошуку нових інтерпретацій через вихід поза усталені принципи розуміння понять і явищ.

Таким чином, основу афоризму становить творча ідея автора, який для її реалізації добирає відповідні мовні засоби й оригінально висловлює свою думку. Багатоаспектність структури афоризмів й широке використання в них стилістичних засобів сприяє влучній передачі авторами змісту висловлювань, глибшому впливу на читача, спонукає його до роздумів.

2.2. Семантичні особливості польськомовної афористики.

2.2.1. Віддзеркалення соціальної площини в концепті «людина»

Афоризми про людину – окрема тематична група досліджуваної антології. Їхніми авторами є представники польського суспільства на різних часових історичних та культурних зрізах. Ці афоризми віддзеркалюють широкий спектр думок і поглядів представників різних соціальних прошарків, сфер діяльності та вподобань, носіїв оригінальних думок та глибоких життєвих переконань, прихильників різних філософських концепцій і культурних тенденцій. На основі власних моральних принципів автори – представники польського суспільства XVIII – XX століть – розкривають свої погляди на багатогранність буття нації, на місце людини в ньому, її принципи та бажання. Крізь призму змісту цих висловлювань можна простежити особливості поглядів на людину, її внутрішній світ і

життєві орієнтири, що, у свою чергу, розкриває світогляд автора, його систему морально-етичних цінностей.

Аналіз змісту цих висловлювань дозволяє глибше зрозуміти авторські погляди на сенс життя, людські цінності та емоційний світ людини. Охоплюючи різні площини досвіду суспільства, серед яких релігія, батьківська земля й рідна країна, саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення, праця, ці лаконічні вислови стають слухними орієнтирами в різних життєвих ситуаціях. Часто, використовуючи жарт та іронію, автори цих афоризмів пропонують нестандартний погляд на звичні речі, допомагають краще пізнати себе та оточуючих, їхні мотиви, дії, особливості світогляду.

Помітне місце в цій тематичній групі займають афоризми видатних польських діячів і письменників XVIII – XIX століть, серед яких поети С. Гарчинський (Stefan Garczyński), А. Фредро (Aleksander Fredro), публіцисти С. Вітвицький (Stefan Witwicki), В. І. Маревич (Wincenty Ignacy Marewicz), політичні діячі й філософи М. Вишневський (Michał Wiszniewski), Ю. І. Крашевський (Józef Ignacy Kraszewski), педагог І. П. Легатович (Ignacy Piotr Legatowicz), церковний діяч, перекладач, журналіст І. Красицький (Ignacy Krasicki), історик мистецтва, естетик, психолог Ю. Кремер (Józef Kremer), маляр і скульптор Ц. К. Норвід (Cyprian Kamil Norwid).

Питання про сутність *людини* одним із перших у своїй творчості порушив Ігнацій Красицький – видатний представник польського Просвітництва. Його байка «Людина і голуби» спонукає до філософських роздумів:

«*I człowiek jednak niezłym jest stworzeniem*» (Ignacy Krasicki, с. 59).

Автор називає людину *створінням*, проте будучи глибоко віруючим священнослужителем, унеможливорює будь-які сумніви щодо її доброго начала як істоти Божої [5, с. 69].

Польська афористика XVIII – XIX ст. не ідеалізує людини, не змальовує її як досконалу істоту – висловлювання спрямовані на те, щоб допомогти читачеві усвідомити власні помилки та причини своїх невдач:

«Istotą, którą człowiek najmniej zna, której zawsze dowierza, która go prawie zawsze zdradza, jest on sam» (Stefan Witwicki, с. 59);

«Najniewdzięczniejszy twór na ziemi: człowiek» (Cyprian Kamil Norwid, с. 60).

Проте, на думку Ю. І. Крашевського, не повинно бути місця для розчарувань та зневіри, бо

«W najzepsutszym człowieku jest czasem iskra jakaś serdeczna, tlejąca w popiołach» (Józef Ignacy Kraszewski, с. 61).

Ідеї соціального оновлення, що панували в добу Просвітництва, знайшли своє відображення в афоризмах польських мислителів, які були пройняті думкою про рівність та освіченість усіх верств суспільства, вважали освіту рушійною силою до змін на шляху побудови справедливого суспільства:

«Człowieka rozumnego, choć w zaciszy, porównać można do dymentu, który i w nosy świeci» (Wincenty Ignacy Marewicz, с. 55);

«Człowiek nie jest stworzony, aby żył sam, ale żeby był usłyszany drugim» (Michał Wiszniewski, с. 57).

Продовжуючи традиції попередніх поколінь, польські митці 20-60-их років XIX століття ключем до побудови гармонійного суспільства та міцних стосунків вважали взаєморозуміння. Толерантність, заснована на знаннях та розумінні інших, була однією з ключових ідей польських письменників-романтиків, які вбачали в ній шлях до самопізнання та зростання національного самоусвідомлення. Підтвердженням цьому є афоризми С. Гарчинського:

«By się zbliżyć do drugiego człowieka, trzeba oderwać się od siebie» (Stefan Garczyński, с. 55);

«Człowiek lubiany w towarzystwie przynosi nowinki, a wysłuchuje opinii»
(Stefan Garczyński, с. 57).

В афоризмах мислителів XIX – XX століть неодноразово порушено питання про сутність людини. Автори цих висловлювань намагалися визначити, хто є людиною, які цінності становлять невід’ємну частину її сутності. Наприклад:

«Człowiek jest tylko człowiekiem – i to z trudnością» (Jacek Wejroch, с. 56);

«Jakże piękny jest człowiek, jeżeli jest człowiekiem» (Zenon Bosacki, с. 59);

«Nie wystarczy urodzić się człowiekiem, trzeba jeszcze być człowiekiem»

(Stefan Wyszyński, с. 60);

«Tak jak w ubiegłych epokach szukano dowodu istnienia Boga, my dziś musimy szukać dowodów istnienia człowieka» (Kazimierz Brandys, с. 60).

Справжня людина – носій моральних цінностей і культурних досягнень, які підносять її над світом, життя якого підпорядковано інстинктам. Здатність протистояти спокусам і керуватися моральними принципами є ознаками сильної особистості, готової до вольового протистояння викликам долі. Коли ж людина ставить задоволення власних потреб вище за загальнолюдські цінності, прагне досягти бажаного навіть за рахунок інших, ігноруючи моральні норми, вона демонструє поведінку, характерну для представників тваринного світу. Використовуючи влучні порівняння, про це говорять польські афористи:

«Człowiek jest jak ta czapla: ma nogi w błocie, a radości niewiele» (Janina Irochorska, с. 56);

«Człowiek jest tak złośliwą małpą, że może naprawdę od niej pochodzić»
(Mieczysław Michał Szargan, с. 56);

«Człowiek jest z natury drapieżnikiem, nie smakuje mu zdobycz z drugiej ręki» (Karol Witold Aleksandrowicz, с. 57);

«Różnica między wielbłądem a człowiekiem: wielbłąd może pracować nie pijąc przez cały tydzień; człowiek może przez tydzień pić nie pracując» (Julian Tuwim, s. 60).

Іноді бажання справити приємне враження на оточуючих змушує людей приховувати свої недоліки та справжні емоції, натомість демонстрація показових власних чеснот набуває пріоритету. Це можна пояснити неповторністю внутрішнього світу особистості, який не завжди відкритий для загалу. Саме тому наші спроби зрозуміти іншого часом наштовхуються на перешкоди, непорозуміння, яке дивує, дратує або ж навіть обурює. Про таку суперечливість *людини* думки у досліджених висловлюваннях польських афористів:

«Człowiek jest stworzeniem paradoksalnym: przyszedł najpóźniej, dostał najwięcej i wciąż mu mało» (Jadwiga Skibińska-Podbielska, s. 56);

«Człowiek jest tajemnicą – z tajemnicy przybywa i w tajemnicę odchodzi» (Maria Dąbrowska, s. 56);

«Człowiek zbudowany jest z przeciwności, w tym całe jego dramatyczne bogactwo i urok» (Jalu Kurek, s. 58).

Проведене дослідження засвідчує, що часто, вдало уникаючи відкритої критики, автори зображують *людину*, пояснюючи її мотивацію, дії та прагнення як відгук на виклики суспільства. У цьому контексті афористи показують, наскільки важливим у повсякденному житті важливим є розуміння моральних та етичних цінностей, бо саме вони визначають справжню вартість особистості:

«Człowiek powinien być elastyczny, ale nie plastyczny» (Jan Kmita, s. 57);

«Człowiek poza człowiekiem nie ma innego bogactwa» (Stanisław Brzozowski, s. 57);

«Człowiek wiele zniesie – do domu» (Mieczysław Michał Szargan, s. 58);

«Człowiek wśród obcych jest grajkiem bez fletu» (Wacław Sieroszewski, s. 58);

«Człowiek zawsze może wstąpić na lepszą drogę – póki żyje» (Henryk Sienkiewicz, с. 58);

«Zabawa w człowieka też podlega ściśle określonym regulom» (Jan Stanisław Lipiński, с. 61).

Зрозуміло, що життя людини не може бути повністю підпорядковане окресленим правилам: воно сповнене несподіванок, які важко передбачити та прописати в канонах; воно не повинно обмежувати свободи вибору, пригнічувати особистості, перешкоджати гнучкості як відповіді на щоденні виклики. Часом життя є суперечливим і те, що вчора для суспільства було правильним, сьогодні може бути гріхом. Глибину цього поняття вміщено в афоризмі Г. Козьминського – блаженного Римо-католицької церкви, священника, засновника підпільних громад ченців, польського письменника:

«Grzech jest jednym nieszczęściem na świecie i on jedynie może słusznie zasmucić człowieka» (Honorat Koźmiński, с. 110).

Г. Козьминський вважає гріх джерелом смутку для людини, і зрозуміло, що Біблія тлумачить учинок Адама та Єви, коли вони з'їли плід із дерева пізнання добра і зла, початком гріха у світі й причиною людських страждань. Але в досліджених афоризмах перші люди не асоціюються для авторів зі страдниками: про Адама та Єву поляки пишуть з позитивними емоціями:

«Adam i Ewa to były oryginały, a my to jesteśmy kopie» (Alojzy Żółkowski, с. 5);

«Adam – pierwszy pantofel, a zarazem szczęśliwiec, który nie miał teściowej» (Kazimierz Bartoszewicz, с. 5);

«Adam żył w raju dzięki temu, że nie miał sąsiadów» (Henryk Jagodziński, с. 5).

У Сучасному тлумачному словнику української мови зафіксовано 2 значення слова *оригінал*:

- 1) «справжній твір (не копія); першотвір; текст, малюнок для поліграфічного відтворення;

2) *розм. особа, не подібна вдачею до інших, у чомусь своєрідна; дивак»*
[19, с. 466].

А. Жолковський у своєму афоризмі нестандартно поєднує обидві дефініції, аби дати вичерпне уявлення про Адама та Єву, які, за біблійною історією, були першими людьми, створеними Богом, і в цьому сенсі – *оригіналами* в розумінні того, що не мали попередників серед людства. Відповідно до цього всі *люди* є їхніми копіями, оскільки походять від Адама та Єви, образ яких часто ототожнюють з шаблоном для наступних поколінь. Крім того, Адам і Єва мали низку унікальних переваг, які дали підстави афористу вважати перших мешканців раю *оригіналами*, – досконалість, безгріховність, відсутність хвороб в одній людині.

Але *оригіналами* Адам і Єва не змогли залишитися: їхнє гріхопадіння призвело до втрати того особливого статусу, який дозволяв отримувати суцільні переваги, у тому числі жити без сусідів і не мати теці. Їхні природа і спосіб життя змінилися, і наступні покоління часто пов'язують образ перших людей на землі з різними буденними проблемами суспільства та його прагненнями.

Життя в суспільстві вимагає від людини вміння будувати стосунки з іншими. Ця взаємодія є необхідною, аби, уникаючи в такий спосіб самотності та самоізоляції, почуватися частиною спільноти, розширювати світогляд, удосконалюватися. Для цього важливою є емоційна підтримка, яку передусім можна отримати від родини, друзів, колег.

Перебування поряд того, хто спонукає до нових дій, цілей та рішень – гарний мотиватор до саморозвитку та самовдосконалення особистості: постійний рух веде вперед і не дозволяє жити минулим, зупинятися, занурюватися в себе й піддаватися апатії.

Родина як архетип менталітету слов'ян характеризується винятковим значенням для кожної людини окремо і для суспільства в цілому. Міцні родинні стосунки, засновані на взаємоповазі, толерантності та довірі –

запорука гармонії в родині. Залежно від обставин кількісний склад її членів не становить сталого числа, але традиційно розуміння *родини* пов'язують із колом людей, яких об'єднують кровні зв'язки та/або шлюбні відносини.

Донька, син, мати, батько, бабуся, дідусь – ці слова є надзвичайно важливими в житті кожної людини. У них – турбота, підтримка, спільні цілі, подолання труднощів і щастя як винагорода за бажання бути разом, за вміння долати виклики, протистояти труднощам й залишатися сильними попри будь-які перешкоди.

Досліджені афоризми про родину, її членів, стосунків між ними відзначаються широтою представленого матеріалу. Багато з них говорить про важливість родинних зв'язків, але автори висловлювань відзначають складність їх побудови та можливі непорозуміння в сім'ї:

«*Nie ma słodszych i silniejszych węzłów, nad węzły miłości rodzinnej*» (Józef Ignacy Kraszewski, с. 338);

«*Rodzinka bywa przyjemna tylko na fotografii*» (Lilian Seymur-Tułasiewicz, с. 338);

«*Koła rodzinnego nie tworzy się cyrklem*» (Stanisław Jerzy Lec, с. 338).

Проблеми й конфлікти в родинному колі, які негативно впливають на стосунки між людьми, можуть бути спричинені різними обставинами, наприклад, життєвими труднощами, різними життєвими вподобаннями, цінностями та інтересами, недостатньою комунікацією й відсутністю діалогу, яка призводить до непорозумінь і образ. Тому завжди потрібно пам'ятати й дбати про міцні родинні стосунки, запорукою яких є кропітка, надзвичайно важлива, хоч часом непомітна для дітей, робота й турбота батьків, і вдячність їм. Саме про це говориться в афоризмах відомих поляків XIX – XX століть:

«*Do ludzi po rozum, do matki po serce*» (Zygmunt Gloger, с. 187);

«*Nie sztuka zostać ojcem, sztuka nim być!*» (Eugeniusz Korkosz, с. 252);

«*Rodzice. Nie wiedziałem, kim są, dopiero teraz wiem, kim byli*» (Stefan Garczyński, с. 338).

Зміст досліджених афоризмів про дітей підкреслює вияв батьківської любові, турботи, побоювань та хвилювань. Ці висловлювання емоційні, зворушливі, переконливі, оскільки такі почуття традиційно знаходять відгук у батьків незалежно від їхнього віку, національної приналежності, віросповідання чи культурного походження.

Наприклад:

«Im bardziej wykształcisz swoje dzieci, tym dalej od ciebie odejdą» (Maria Brzezińska, с. 80);

«Każdy człowiek, gdy ma dzieci, staje się jagnięciem» (Juliusz Kaden-Bandrowski, с. 81);

«Chcesz córuni, podobaj się mamuni» (Józef Ignacy Kraszewski, с. 49);

«Przykro mieć syna marnotrawnego za ojca» (Wiesław Brudziński, с. 381).

На особливу увагу заслуговує афоризм польського лікаря й мікробіолога Л. Гіршфельда:

«Dzieci są czasem dobre, czasem złe, wnuki są zawsze nadzwyczajne» (Ludwik Hirszfild, с. 436).

Сильна прив'язаність бабусь і дідусів до своїх онуків є звичною в родинних стосунках, і психологи мають наукове обґрунтування цьому. Автор не говорить, що діти гірші за онуків, але підкреслює винятковість сприйняття бабусями та дідусями онуків й відмінність в оцінюванні їхньої поведінки від поведінки дітей. Висловлена Л. Гіршфельдом ідея про особливу прихильність дідусів і бабусь до своїх онуків указує на те, що за таких умов стосунки можуть гармонійними та особливо приємними.

Але людина не обмежується спілкуванням у родинному колі. Її соціалізація пов'язана з професійною діяльністю, яка є джерелом матеріального забезпечення, сприяє підвищенню самооцінки, дає відчуття власної значущості. Проведене дослідження виявило зацікавленість авторів площиною професійної діяльності людини: джерело містить широкий перелік назв професій, представлених у польському суспільстві XVII – XX

століть, та сфер діяльності представників цього періоду, зокрема адвокат, акробат, актор, афорист, барменка, біограф, бізнесмен, гуморист, дипломат, економіст, епідеміолог, єпископ, журналіст, історик, комік, контролер, кравець, критик, лікар, літератор, листоноша, медіатор, оператор, офіціант, охоронець, пекар, письменник, поет, піаніст, повар, президент, професор, редактор, ремісник, репортер, референт, різьбяр, сапер, сатирик, священник, солдат, співак, суддя, суфлер, таксист, танцюрист, урядовець, учитель, філософ, хірург.

Найбільшу кількість одиниць має група афоризмів з інципітом *митець*. Відповідно до Словника польської мови [56, с. 24] *митець* це:

- 1) «людина, яка створює твори мистецтва;
- 2) *розм.* актор».

У традиційному розумінні суспільство ототожнює митців з винятковими особистостями, яким властиве особливе сприйняття й розуміння навколишнього світу та нестандартне мислення, яке виходить поза загальноприйняті межі та стереотипи. Серед *митців* – актори, артисти цирку, візажисти, декоратори, диригенти, дизайнери, музиканти, стилісти, танцюристи, художники, флористи, фотографи, ювеліри і под. Праця цих людей надзвичайно важлива для суспільства, оскільки їхня діяльність завжди мала вплив на формування світу життєвих цінностей особистості, її світосприйняття. Мистецтво є універсальною мовою, яка дозволяє розповідати про те, чого не можна сказати за допомогою слів. Воно допомагає людині розуміти себе та інших, хоча часто самі *митці*, випереджаючи час і пропонуючи нові, незвичні ідеї, залишаються несправедливо непоміченими й незрозумілими суспільством.

Авторами досліджених афоризмів з інципітом *митець* є польські культурні діячі XVIII – XX століть, зокрема письменники В. Верчох (Wojciech Wiercioch), Є. М. Вонсік (Jerzy Michał Wąsik), Л. Я. Оконь (Longin Jan Okoń), Г. Сенкевич (Henryk Sienkiewicz), М. Яструн (Mieczysław Jastrun);

музиканти К. Курпинський (Karol Kurpiński), І. Падеревський (Ignacy Paderewski), К. Шимановський (Karol Szymanowski); скульптор та художник С. Шукальський (Stanisław Szukalski), фотограф, афорист, письменник А. Маєвський (Andrzej Majewski), афорист і філософ Г. Ельзенберг (Henryk Elzenberg), актор, режисер і політик Г. Холоубек (Gustaw Holoubek), фейлетоніст і журналіст М. Кубацький (Miroslaw Kubacki), художниця, письменниця й журналістка Я. Іпхорська (Janina Ipchorska).

Широке коло інтересів і професійних мистецьких навичок авторів досліджених афоризмів є підґрунтям глибоких змістовних висловлювань, які часто містять роздуми про:

– оригінальність поглядів митців, вміння вдало передавати складні ідеї:

«*Artysta bywa wirtuozem poglądów*» (Jerzy Michał Wąsik, с. 14);

– відносність критеріїв оцінки творів мистецтва, необхідність розуміння намірів автора в контексті певної доби:

«*Artyści bardzo często wykonują dobre dzieła źle, a źle dobrze*» (Karol Kurpiński, с. 14);

– роль митців і значення їхніх творів для суспільства, позитивний вплив творів мистецтва на людину, насолода їхнього сприйняття:

«*Naukowcy są solą tego świata, a artyści jego słodyczą*» (Andrzej Majewski, с. 14);

– розуміння важливості цілеспрямованості, стійкості, самовідданості як складників успіху митця:

«*Osiemdziesiąt procent powodzenia artysty to końska cierpliwość*» (Stanisław Szukalski, с. 14);

«*Przepis na artystę: jeden procent talentu, dziewięć procent szczęścia i dziewięćdziesiąt procent pracy*» (Ignacy Paderewski, с. 14);

– парадоксальність ситуації несвоєчасної належної оцінки авторської мистецької творчості:

«Artyści pewnie dlatego często odnoszą sukcesy dopiero po śmierci, że wtedy ocenia się już tylko ich dzieła» (Andrzej Majewski, с. 14).

У загальноприйнятому розумінні здібності й талант є для митців чимось природнім і очевидним. Але на мистецький успіх, окрім таланту, значний вплив має праця – часто непроста, тривала, виснажлива. У мистецтві така самовідданість є основою будь-якої діяльності, життєвим принципом особистостей, для яких справжня радість – не матеріальна вигода, а істина як основа творчості й самореалізації.

Саме тому митці з широким кругозором, для яких самозадоволеність не є першочерговою метою, а предмет зацікавлення становить відкритість до сприйняття нових ідей чи набуття досвіду під час творчого пошуку, постійно розвиваються як особистості, збагачуючи свій внутрішній світ, створюють шедеври, які, відзначаючись глибиною та оригінальністю, і є своєрідними ланками діалогу між мистецтвом і суспільством, вони стають натхненням для інших і відкривають для поціновувачів нові перспективи.

2.2.2. Концепт «мистецтво» як феномен духовної культури

Історія Польщі багата на події, які значною мірою впливали на розвиток мистецтва. Поділи Речі Посполитої, здобуття незалежності, Друга світова війна, післявоєнний комуністичний час і тяжкий шлях до вільного демократичного життя в європейській спільноті стали етапами злетів, падінь, важких випробувань і перемог польського суспільства, які залишили свій слід у творчості митців.

Виклики, які поставали перед польськими митцями, були пов'язані з подіями в суспільстві й впливали не лише на хід історії, а й на життя нації, серед них:

– розподіли Речі Посполитої (1772 р., 1793 р., 1795 р.), які призвели до неможливості мистецької діяльності в одній культурній площині;

– цензура, яка часто ставала для польських митців обов'язковою умовою існування та діяльності й обмежувала свободу самовираження;

– війни, які були не лише загальнонаціональним горем, але й глибоко особистою трагедією кожного митця;

– політичні устрої, уряд яких мав власне бачення ролі митця й мистецтва в суспільстві, визначав обов'язкові естетичні норми та встановлював можливі тематичні напрямки творчої діяльності.

Тому польські митці – сильні особистості, їхні твори – цікава спадщина, яка з'явилася у важких умовах і протистояла багатьом випробуванням. Завдяки цьому польське мистецтво багате й різноманітне, а його твори високо оцінені шанувальниками культури.

Знання про умови розвитку польського мистецтва є важливим підґрунтям для розуміння змісту афоризмів, які дають широкую характеристику площини духовного життя польського суспільства XVII – XX століть.

З поняттям *мистецтво* пов'язаний зміст 27 афоризмів дослідженого джерела. Першим із цієї групи висловлювань є афоризм польської письменниці, яка на власному досвіді відчула біль від несправедливості дій влади по відношенню до шукачів правди й свободи, Я. Луцєвської (Jadwiga Łuszczewska), котра, перебуваючи далеко від рідної землі, сповнювалася стійкості, не втрачала віри в справедливість і зберігала любов до отчого краю:

«*Człowiek jest sztuki królem, sztuka kształtem jego woli*» (Jadwiga Łuszczewska, с. 389).

Серед авторів інших висловлювань цієї тематичної групи відомі польські діячі мистецтва: поет, драматург та літературний критик А. Слонімський (Antoni Słonimski); художник, фотограф, письменник, філософ, теоретик мистецтва С. Віткевич (Stanisław Witkiewicz); музичний критик і журналіст Є. Вальдорф (Jerzy Waldorff); письменник і скульптор

Ц. К. Норвід (Cyprian Kamil Norwid); поет, есеїст і драматург З. Герберт (Zbigniew Herbert); гітарист, композитор і автор текстів С. Висоцький (Sławomir Wysocki); письменник, літературний критик і театральний актор Ю. Волошиновський (Julian Wołoszynowski); письменник один із головних представників Молодої Польщі, лідер краківської богеми С. Пшибишевський (Stanisław Przybyszewski); філософ і артист Г. Ельзенберг (Henryk Elzenberg); художник і письменник З. Календкевич (Zdzisław Kalędkiewicz); художник і архітектор С. Віткевич (Stanisław Witkiewicz); священник і філософ Ю. Тіхнер (Józef Tischner); прозаїк Г. Сенкевич (Henryk Sienkiewicz) та інші.

У своєму висловлюванні класик польської літератури Г. Сенкевич співставляє два світи – світ реального життя і світ мистецтва:

«Z życia przychodzi wszystko zło, ze sztuki płynie tylko szczęście» (Henryk Sienkiewicz, с. 391).

Автор розглядає життя як площину неприємного досвіду, пов'язаного, наприклад, з буденними проблемами, обов'язками, труднощами, загрозами й необхідністю протистояння цим викликам. Мистецтво, у свою чергу, – простір, який дозволяє перебувати поза межами виснажливої реальності, сприяє можливості відчувати внутрішню гармонію, знайти спокій, отримати естетичну насолоду та радість.

Саме життя з його радіщами, болями, задоволенням і терпінням є підґрунтям для розуміння добра і зла, реальністю, де мрії не в змозі подолати несправедливості, байдужості, влади грошей над людиною й законів, які часто, як і соціальні засади, виявляються бездієвими й залишають сам на сам тих, хто по-справжньому цього потребує.

Але, оскільки дивитись і бачити, слухати й чути – не одне й те саме, не всі здатні осягнути справжню силу мистецтва, його вплив на особистість і значення для майбутнього, думку автора, який, створюючи власні твори, порушує загальні питання, говорить про спільні проблеми, шукає шляхи до гармонії людини в собі й у світі.

Мистецтво має унікальну можливість – відтворювати картини буття як явища дійсності й спонукати до роздумів про навколишній світ. Цю думку висловлює К. Кульчевський:

«Sztuka jest lustrem, w którym przegląda się współczesność» (Kazimierz Kulczewski, с. 390).

Але слід відзначити, що мистецьке відображення дійсності часто сповнене контрастів й нестандартних образів, що дозволяє суспільству поглянути на власне існування в незвичний спосіб. Так мистецтво порушує важливі питання, які стосуються щоденного життя суспільства, а твори митців можуть бути своєрідним посланням авторів і віддзеркаленням негараздів дійсності. За допомогою своїх творів митці впливають на думки та емоції глядачів, слухачів, читачів, які через такий своєрідний діалог долучаються до глибшого розуміння сенсу й проблем буття, перспектив їх розв’язання. Підтвердження цьому – афоризм Ц. К. Норвіда:

«Nie z krytyki sztuka, ale z prawdy» (Cyprian Kamil Norwid, с. 390).

Мистецтво є невід’ємним складником існування людства, своєрідною мовою, за допомогою якої можна розповісти про те, що важко або неможливо передати словами. Воно здатне викликати широкий спектр емоцій, змушує радіти, співпереживати, пізнавати себе й інших, а ще розширює уявлення людства про світ і спонукає до експериментів та пошуку нових ідей. Тому С. Віткевич зазначає:

«Gdzie jest człowiek, tam jest sztuka» (Stanisław Witkiewicz, с. 390).

Мистецтво, створюючи спільний простір для обміну думками й почуттями, об’єднує людей. Його сила – у здатності провокувати дискусії, змінювати світогляд людей і впливати на соціальні рухи:

«Sztuka odsłania głębszy sens życia ludzkiego i nadaje życiu nową wartość» (Józef Tischner, с. 391).

Твори мистецтва збагачують життя суспільства, вони є невід'ємною частиною його культури та історії, але часто мають тернистий і виснажливий шлях. С. Кісілевський зазначає:

«Sztuka jest narkotykiem, lecz tworzenie sztuki – pracą» (Stefan Kisilewski, с. 390).

У контексті цього висловлювання слова *праця* має ширше значення, ніж зазвичай: у ньому – велика емоційна й фізична енергія, без якої творчий процес часом не є можливим, подолання невпевненості й мистецької кризи, пошук джерел натхнення, вміння протистояння критиці, подолання матеріальних і фінансових проблем, невідповідність очікуванням суспільства і брак визнання. Часто життєві реалії висувають до мистецтва певні вимоги, які стають додатковою перешкодою для творчої свободи митців, і тоді важливо – залишатися вірним собі і своїй ідеї, як про це сказав Г. Ельзенберг:

«Sztuka jest jedyną dziedziną życia, w której można być czynnym bez kompromisów» (Henryk Elzenberg, с. 390).

Безкомпромісність є сенсом творчості справжнього митця й можливістю самовираження. Проте унікальність стилю й світобачення вимагає від творчих людей постійного експерименту, пошуку нових технік і форм, які не завжди є запорукою успіху митця та визнання його творчості. Тому, зберігаючи чистоту власної творчості, митці часто надають перевагу збереженню автентичності, уникаючи спокуси швидкої слави через компроміс із вимогами влади або буденними запитами суспільства, які часто знецінюють унікальність справжнього таланту митців та оригінальність їхнього стилю. Ця думка висловлена в афоризмі В. Верчоха:

«Sztuki nie należy liczyć na sztuki» (Wojciech Wiercioch, с. 391).

Гарний знавець літератури В. Верчох підкреслює виняткову суть мистецтва, його багатство та глибину, але в той же час застерігає від розуміння мистецтва як знаряддя задоволення естетичних потреб та повсякденних запитів.

Привертає увагу афоризм Ю. Волошиновського (1898 – 1977), польського письменника, літературного критика та актора театру:

«*Sztuka dla mas nigdy nie przechodzi inaczej niż przez kaplice*» (Julian Wołoszynowski, с. 390).

Особливістю цього висловлювання є слово *каплиця* (*kaplica*), яке вказує на національну самоідентифікацію автора, містить у собі важливу інформацію про умови культурного розвитку польського суспільства в сучасній авторові часовій площині ХХ ст. У часи Польської Народної Республіки (ПНР) вплив костелу на суспільство був багатовимірний: з одного боку, католицький костел у Польщі зазнавав переслідувань у своїй діяльності, але він і надалі відігравав важливу роль у житті багатьох людей, був для них джерелом віри, духовної сили, національної самоідентифікації й опору режимові.

За радянських часів польський костел часто був місцем зустрічей, взаємодопомоги, безпеки для опозиції, яка шукала шляхи протистояння комуністичній системі, а також осередком збереження національної самобутності та культури в період надв'язуваної зовні політичної та культурної ідеології.

У 80-их роках ХХ ст. в Польщі костел відігравав ключову роль в опозиційному протистоянні владі ПНР, оскільки давав можливість людям отримати моральну й духовну підтримку, організовував допомогу репресованим, а серед священнослужителів були ті, хто долучився до опозиційної діяльності. Одним із поштовхів до цього стало перше паломництво Папи Римського Івана Павла II до Польщі в 1979 році.

Поляки високо оцінюють вплив діяльності Івана Павла II на життя їхньої країни та її громадян, вважаючи, що «Він зміцнював віру в Бога та релігійність поляків, прищепив етичні принципи, учив, як жити, не забуваючи про моральне відновлення нації, був найвищим моральним авторитетом і духовним лідером, учив поваги, толерантності,

взаєморозумінню й довіри людям, а також співчував долі скривджених та нужденних» [30].

Для багатьох поляків Іван Павло II – моральний авторитет і зразок для наслідування, тому дуже переконливо звучить в афоризмі його думка про важливе значення мистецтва для суспільства, ризику, пов'язані з неможливістю доторкнутися до прекрасного, і пов'язані з цим наслідки, які позбавлять світ любові:

«Świat bez sztuki naraża się na to, że będzie światem zamkniętym na miłość» (Jan Paweł II, с. 391).

Любов до ближнього для Івана Папи II – основа християнської віри та моральності, але її існування не можливе без мистецтва – джерела формування чуйності, життєвих цінностей, співпереживання, оскільки воно є універсальною мовою, яка долає різні бар'єри на шляху до душі людини й відкриває серця для добра і краси представникам різних культур.

Подібна візія суті й значущості творів мистецтва притаманна авторам досліджених афоризмів, які акцентують увагу на тому, що:

– мистецтво говорить саме за себе, воно доступне для всіх і зрозуміле, тому не обов'язково знати мову, щоб, наприклад, оцінити красу, архітектури й насолодитися нею:

«Architektury nie trzeba tłumaczyć na języki obce» (Waldemar Łysiak, с. 13);

– образотворче мистецтво – це не лише техніка, а передусім творчий процес, під час якого художник за допомогою фарб, відтінків, тонів та щонайоригінальніших напівтонів розкриває себе й через власну інтерпретацію візуалізує ідеї та задуми:

«Malarstwo jest ukazaniem sobie i innym tego obrazu, który się w nas tworzy» (Stanisław Witkiewicz, с. 181);

– музика безмежна, для неї не існує кордонів, а її краса, глибина й сила є нескінченними – слухаємо її, насолоджуємося нею, линемо думками в

неосяжні простори, але збагнути сповна звучання неповторних чарівних мелодій не в змозі:

«Muzyka jest jak morze: stoimy na jednym brzegu i widzimy dal, ale drugiego brzegu dojrzeć niepodobna» (Henryk Sienkiewicz, с. 219);

– поезія є джерелом краси й естетичної насолоди, яке знаходиться поруч; ніжна й витончена, вона надзвичайно важлива, життєдайна, оскільки є відповіддю на пошуки суспільством сили та наснаги, без яких сонячні дні перетворюються на сірі будні, а радість існування потопає в морі щоденних проблем:

«Poezja i kwiaty – to jedno» (Longin Jan Okoń, с. 283);

«Wynaleziono plug, aby zaspokoić głód chleba, i wynaleziono poezję, aby zaspokoić głód piękna» (Jan Parandowski, с. 284).

На думку Яна Парандовського, польського письменника й перекладача, дворазового кандидата на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури, поезія має виняткову можливість утамовувати відчуття нестачі краси, а відповідно – сповнювати людину внутрішньою силою, життєдайністю, можливістю повноцінного існування в складному світі речей, де часто доводиться робити вибір між високим і буденним, духовним та матеріальним.

Отже, автори досліджених афоризмів підкреслюють виняткове значення й цінність мистецтва як джерела краси, естетичної насолоди, духовного збагачення та внутрішньої гармонії.

Попри будь-які події суспільного життя, щоденні виклики, які в різні часи були пов'язані зі складнощами історичного розвитку, випробуваннями та змінами на шляху становлення польської державності, світ мистецтва залишався для справжніх його поціновувачів невід'ємною можливістю нескінченної насолоди та гармонії, важливою частиною життя нації, відкриваючи для різних поколінь нові можливості в розумінні минулого, сучасного й готовності бачити майбутнє.

ВИСНОВКИ

Дослідження афоризмів польськими науковцями на сучасному етапі характеризуються ґрунтовним вивченням історії їх появи, функціонування, будови, особливостей структури цих конструкцій з точки зору фонетики, лексики, морфології, граматики, синтаксису.

Дослідження лінгвістів представляють матеріали щодо:

- дефініції *афоризму* з точки зору його семантико-стилістичних ознак;
- еволюції афоризму як окремого жанру літератури та його впливу на інші твори;
- психологічних аспектів функціонування афоризмів, механізмів їхнього впливу на емоції, думки, поведінку людини;
- використання в афоризмах стилістичних засобів, їхнього значення для висловлення змісту конструкції;
- характерних ознак афоризму як об'єкта літературного аналізу;
- місця і значення афоризмів і афористики як у творчості окремих письменників, так і в польській літературі в цілому;
- аналізу досліджень природи афоризму й афористики в польському мовознавстві;
- спроб класифікації афоризмів з точки зору будови, семантики та впливу зовнішніх чинників, які зумовлюють особливості афоризмів як окремого виду літературних творів.

Різноманітність тематики, особливості будови афоризмів, багатство використовуваних у них лексико-стилістичних засобів унеможливають створення єдиної структурно-семантичної класифікації афоризмів.

Кожний афоризм є реалізацією авторського задуму, на який мають вплив зовнішні чинники – історична традиція, суспільно-політична ситуація, виклики часу.

У досліджених джерелах відсутнє єдине визначення *афоризму*, а сам термін характеризується багатоаспектністю та неоднозначністю його

тлумачення лінгвістами, які мають обґрунтовані пояснення власної точки зору щодо цієї дефініції. Проте така ситуація не призводить до суперечок між польськими мовознавцями й пошуку чиїхось хибних думок: науковці постійно розширюють межі дослідження площини структурно-семантичних та лексико-стилістичних особливостей афоризмів, що є ознакою спільного пошуку відповідей на питання, які пояснюють природу цих конструкцій.

Попри наявність різних визначень афоризму, польські науковці відзначають, що він є найкоротшим за обсягом літературним твором і характеризується оригінальністю форми, влучністю змісту, філософським і повчальним характером, незважаючи на час написання й індивідуальність світогляду та вподобання автора.

На основі проведеного дослідження виявлено, що польська афористика представлена висловлюваннями яскравих особистостей XVIII – XXI століть і характеризується широкою тематикою. Різні групи афоризмів, виокремлені в досліджуваному джерелі, характеризують внутрішній світ людини і людину у світі подій, думок та життєвого вибору. Однією з таких груп є 84 афоризми з концептом «людина». З точки зору ретроспективи вони набувають значущості як своєрідний ланцюжок, який єднає різні покоління в часі, у розумінні системи морально-етичних цінностей, у визначенні шляхів саморозвитку й самовдосконалення.

Особливості групи афоризмів, які містять концепт «людина»:

Основа змісту/будови афоризму	Кількість у групі	% від кількості в групі
Парадокс	17	20
Антонімія/контраст	12	14
Порівняння	10	12
Гра слів	9	11
Фразеологізм	8	10
Назви тварин, комах, птахів	8	10
Лексема <i>Бог</i>	5	6

У дослідженому джерелі знаходить свою реалізацію думка про те, що життя людини нерозривно пов'язане зі світом мистецтва. У своїх висловлюваннях автори відзначають його важливе значення для гармонійного розвитку особистості та можливості отримання нею естетичної насолоди.

Говорячи про світ культури та мистецтва, автори афоризмів використовують лексеми, які розкривають читачеві його особливості, окреслюють можливі шляхи духовного збагачення особистості. Такими є зокрема афоризми з концептами «архітектура» (2 одиниці), бібліотека (1 одиниця), кіно (2 одиниці), концерт (1 одиниця), мистецтво (27 одиниць), образотворче мистецтво (4 одиниці), музей (1 одиниця), музика (8 одиниць), письменник (8 одиниць), симфонія (1 одиниця), спів (3 одиниці), фільм (5 одиниць), фотографія (1 одиниця), читання (4 одиниці); особливу увагу привертають афоризми з концептами книга (38 одиниць), культура (10 одиниць), література (19 одиниць), митець (15 одиниць), поет (13 одиниць), поезія (22 одиниці).

Використані в афоризмах лексеми, які репрезентують культуру і мистецтво, характеризуються широтою змалювання світу краси та його потенціалу, але в той же час і відсутністю його досконалості.

Зміст досліджених афоризмів характеризує їх як такі, що містять у собі традиційно сформовані в народі уявлення про світ людських стосунків та морально-етичні засади їх існування. В основі ідеї цих висловлювань – важливість усвідомлення життєвих істин, спрямованих на розуміння важливості толерантності, взаємоповаги, необхідності вміння протистояти спокусам, залишаючись Людиною за будь-яких обставин.

Такими є автори досліджених афоризмів, які часто попри життєві труднощі та історичні колізії, намагалися дати важливі настанови своїм читачам і сприяли створенню суспільства, у якому мистецтво користувалося б великим попитом як шлях до збагачення внутрішнього світу особистості.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Анастасьева О. Англомовний афоризм як об'єкт дослідження лінгвосинергетики. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Novfil_2017_71_4.pdf (дата звернення: 26.05.2024).
2. Баракатова Н. А. Структурно-семантична специфіка сучасної української афористики. *Український смисл*: науковий збірник. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2015. С. 3 – 11.
3. Герасимчук Л. Афоризм. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-44675> (дата звернення: 26.05.2024).
4. Гнатюк І. С. Афоризм. URL: <https://vue.gov.ua/Афоризм> (дата звернення: 10.11.2023).
5. Горбач М. Зміст поняття людина в польській афористиці XVIII – XX століть. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*: збірник наукових праць. Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2024. Випуск 15. С. 66 – 74.
6. Горбач М. Світ людини і людина у світі в афоризмах польських лавреатів Нобелівської премії в галузі літератури. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*: збірник наукових праць. Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2024. Випуск 16. У друці.
7. Жайворонок В. В. Мовні знаки української етнокультури в антропоцентричному висвітленні. *Мовознавство*. 2012. № 2. С. 58 – 64.
8. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
9. Калашник В. С. Українська поетична афористика як джерело естетичного сприймання основних життєвих цінностей. *Українська духовна культура в системі національної освіти: тези доповідей та повідомлень*. Харків: ХДУ, 1995. С. 31 – 33.

10. Кваліфікаційна робота магістра: методичні вказівки щодо її виконання для студентів спеціальності 035.033 «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська». Укл. Н. М. Торчинська, Н. В. Подлевська; відповід. за випуск Н. В. Подлевська. Вид. третє, доповнене, змінене. Хмельницький, 2022. 45 с.

11. Колоїз Ж. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2016. Випуск 15. С. 163 – 185.

12. Кравченко Н. К. Методи лінгвістичних досліджень. URL: <https://discourse.com.ua/lekcii/metodi-lingvistichnih-doslidzhen/> (дата звернення: 13.11.2023).

13. Макар І. Афористичність мови звернення Ахілла Татія. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/5005/1/76.pdf> (дата: 19.05.2024).

14. Мельник М. Co to jest aforyzm. Przykład. URL: <https://reporter.zp.ua/co-to-jest-aforyzm-przyklad-1-pl.html> (дата звернення: 11.05.2024).

15. Серажим К. Сучасна політична афористика: типологія, особливості функціонування. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2040> (дата звернення: 05.05.2024).

16. Скуратівський В. Афоризм – колись і сьогодні. *Українська афористика Х – ХХ ст.* За ред. Драч І., Черняк В. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2001. С. 7 – 8.

17. Сорочинська І. Р. Семантична типологія афоризмів у сучасній лінгвістиці. *Кременецькі компаративні студії: науковий часопис*. 2018. Вип. VIII. С. 382–390.

18. Степанишин Б. І. Українська поетична афористика минулого тисячоліття. Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. 208 с.

19. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів. Укладачі Кусайкіна Н., Цибульник Ю. За загальною редакцією Дубічинського В. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 784 с.

20. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php/index.php?swrd=%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 05.05.2024).

21. Шарманова Н. Афоризм у поліпарадигмальному аспекті. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: матеріали Міжнародної наукової конференції (5 – 6 листопада 2009 року). Кривий Ріг, 2009. С. 258 – 264.

22. Шарманова Н. Афористика польської й української мов: структурно-семантичний і комунікативний аспекти: кваліфікаційна робота Шарманової Н. магістра: спец. 035.033 – слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська, Хмельницький, 2023. 88 с.

23. Шарманова Н. Знаковість афористики Б. Д. Грінченка: перетин мовного і національного кодів. *Філологічні студії*. Кривий Ріг, 2014. Вип. 10. С. 233 – 247.

24. Шарманова Н. Лінгводидактичний аспект вивчення афоризмів у шкільному курсі рідної (української) мови. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6646/3/64.pdf> (дата звернення: 05.05.2024).

25. Шепетяк О. Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. С. 67 – 68.

26. Aforystyka. Wielki słownik języka polskiego. URL: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/48276/aforystyka> (дата звернення: 05.05.2024).

27. Awdiejew A. Nieśmieszne aforyzmy (Refleksja nad semantyką humoru Viktora Raskina). *Język a kultura*. Pod redakcją Nowakowskiej-Kempnej I. Wrocław: Wydawnictwo «Wiedza o Kulturze», 1992. T. 8. S. 280.

28. Balowski M. Aforyzm w perspektywie genologicznej i dyskursywnej. *Aforyzm europejski. Studia i szkice*. Pod redakcją Jarzyny A., Jęcz J., Junkiert M., Kuczyńskiej-Koschany K. Kraków: Pasaże, 2015. 274 s.

29. Bąk P. Jak tłumaczyć aforyzmy. *Myśli nieuczesane Stanisława Jerzego Leca w przekładzie Karla Dedeciusa. Rocznik Karla Dedeciusa. Dedeciana – tłumaczenie – recepcja. Karl Dedecius – Jahrbuch. Dedeciana – Übersetzung – Rezeption*. Tom / Band VIII. Łódź, 2015. C. 53 – 54.

30. Boguszewski R. Ocena wpływu Papieża na sprawy Polski i Polaków. *Jan Paweł II w pamięci i w życiu Polaków: komunikat z badań*. Warszawa, 2010. C. 6.

31. Chlebda W. Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne. *Studia i monografie*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005. Nr 356. 531 s.

32. Filipczuk E. Aforyzm w mowie potocznej. *Gatunki mowy i ich funkcje. T. 2: Tekst a gatunek*. Pod redakcją D. Ostaszewskiej. Katowice, 2004. S. 116 – 126.

33. Gasz A. Zarys gramatyki uogólnień na materiale aforyzmów. Katowice: Wydawnictwo UŚ. 2013. 170 s.

34. Glensk J. Współczesna aforystyka polska. Antologia 1945 – 1984. Łódź, 1986. 456 s.

35. Glensk-Prądyńska T. Hit okiełznany, czyli aforystyka dawniej i dziś. *Przeboje edukacji polonistycznej*. Pod red. D. Michułki. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2001. S. 175 – 200.

36. Głowiński M. Aforyzmy, fraszki, liryki. *Intertekstualność, groteska, parabola. Szkice ogólne i interpretacje*. Kraków: Universitas, 2000.

37. Inny słownik języka polskiego PWN. Pod redakcją Bańki M. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. T. 1. 1214 s.

38. Jasińska-Wojtkowska M., Kłoniecki F. Aforyzm. *Encyklopedia Katolicka*. T. I. Pod redakcją Gryglewicz F., Łukaszyk R., Sułowski Z. Lublin, 1985, kol. 130 – 131.

39. Jędrzejko E. Przysłowia, aforyzmy, sentencje... : jeden gatunek czy różne gatunki? *Gatunki mowy i ich ewolucja*. Red. Ostaszewska D., Przyklenk J. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. T. 5. S. 151 – 160.

40. Kudra B. Aforyzm w tekście naukowym – na przykładzie prac Michaela Fleischera i Niklasa Luhmanna. *Aforyzm europejski. Studia i szkice*. Pod redakcją Jarzyny A., Jęcz J., Junkiert M., Kuczyńskiej-Koschany K. Kraków: Pasaże, 2015. C. 41 – 52.

41. Kukulski L.: Aforyzm. Słownik literatury staropolskiej. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990. S. 15 – 18.

42. Mariański J. Aforyzmy, myśli, sentencje i refleksje socjologiczne (Religia – Kościół – moralność – wartości – godność ludzka – sens życia). Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, 2020. 412 s.

43. Masłowska D., Masłowski W. Aforyzmy polskie. Antologia. Kęty: Wydawnictwo «ANTYK», 2001. 496 s.

44. Michałowska T. Słownik literatury staropolskiej. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 1990. 976 s.

45. Michałowski P. Między aforyzmem a kolażem. *Przekraczanie granic: o twórczości Tadeusza Różewicza*. Materiały konferencji. Pod red. Browarny W. Kraków: Universitas, 2007. S. 46 – 59.

46. Orzechowski K. Aforyzm: pies czy wydra? *W kręgu historii i teorii literatury*. Red. Zakrzewski B., Bazan A. Wrocław, 1987. S. 143 – 154.

47. Orzechowski K. Aforyzm wśród małych form literackich. *Opole*. Opole, 1988. Nr 4. S. 12 – 33.

48. Orzechowski K. Żądło i miód mądrości. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 1984. S. 163.

49. Partyka J. Jak najmniej wyrazów, jak najwięcej wyrazu, czyli Aforyzm – komunikat o intrygującej treści i zaskakującej formie. URL: https://ebookpoint.pl/pobierz-fragment/s_011c/pdf (дата звернення: 10.06.2024).

50. Plucińska D. Poetycka filozofia i aksjologia fragmentu. *Tekstualia*. Warszawa, 2005. Nr 2. S. 11 – 21.
51. Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny. Pod redakcją Zgólkowej H. Poznań: Wydawnictwo „Kurpisz”, 1994. T. 1. 3133 s.
52. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. *Proceedings of the Fifth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society (1979)*. URL: https://ebookpoint.pl/pobierz-fragment/s_011c/pdf (дата звернення: 08.08.2024).
53. Rodak P., Godlewski G., Karpowicz A., Rakoczy M. Od aforyzmu do zinu: Gatunki twórczości słownej: podręcznik. Pod redakcją Rodak P. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2014. 580 s.
54. Rowiński C. Aforyzm – paradoks – humor. Aforyzm w literaturach Europy Środkowej w XX w. *Humor europejski*. Pod redakcją Abramowicz M. Lublin, 1994. S. 165 – 178.
55. Skorupka A. Filozoficzne spojrzenie na wybrane aforyzmy Stanisława Jerzego Leca. *Humanistyka i przyrodoznawstwo*. Olsztyn: Politechnika Śląska, 2021. Nr 27. S. 173–184.
56. Słownik języka polskiego PWN. Opracowanie Sobol E. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. 1306 s.
57. Słownik języka polskiego PWN. Pod redakcją Szymczaka M. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1978. T. 1. 1103 s.
58. Słownik współczesnego języka polskiego. Pod redakcją Dunaja B. Warszawa: Wilga, 1996. T. 1. 580 s.
59. Stawnicka J. Paradoksy językowe w tekstach aforystycznych. *Poradnik językowy*. Red. Kruszka W. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2005. Zeszyt 1. S. 40–48.
60. Stawnicka J. Sposoby aktualizacji środków językowych (na materiale polskich tekstów aforystycznych). *Słowotwórstwo, semantyka i składnia języków słowiańskich*. T. 1. Pod redakcją Blicharskiego M., Fontańskiego H. Katowice, 1999. S. 176–193.

61. Szczęsna E. Aforyzm i slogan – język jako zdarzenie fikcji. URL: <https://rcin.org.pl/ibl/dlibra/publication/68619/edition/52674/content?ref=L3B1Ym xpY2F0aW9uLzE1MDI0OS9lZGI0aW9uLzEyMDkxOQ> (дата звернення: 10.11.2023).
62. Szota J., Mroczek K. Definicja. <https://mfiles.pl/pl/index.php/Definicja> (дата звернення: 10.08.2024).
63. Szymborska W. *Nothing Twice. Selected Poems. Nic dwa razy. Wybór wierszy.* Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2013. S. 14.
64. Trębska-Kerntopf A. Aforyzm w nauczyniu języka polskiego jako obcego. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015. 468 s.
65. Trzynadlowski J. Małe formy literackie. *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego.* Wrocław, 1977. Seria A. Nr 197. 143 s.
66. Uniwersalny słownik języka polskiego. Pod redakcją Dubisza S. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. T. 1. 1313 s.
67. Waligóra J. «Na początku było Słowo – a na końcu Frazes». Lekcja pisania aforyzmów w szkole ponadgimnazjalnej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Poloniarum et Linguae Polonae Pertinentia.* Kraków, 2014. T. 5. Nr 161. S. 116–127.
68. Wiercioch W. Szkice o aforystyce 2. Pochwała aforyzmu. *Konspekt.* 2004. Nr 4 (24). S. 75–83.
69. Wiercioch W., Szyska-Wiercioch J. Dowcip i mądrość. Cytaty, paradoksy i aforyzmy. Kraków: Wydawnictwo MG, 2022. 394 s.
70. Wikicytaty. Aldona Różanek. URL: https://pl.wikiquote.org/wiki/Aldona_R%C3%B3%C5%BCanek (дата звернення: 05.05.2024).
71. Zeidler K. Posłowie – o aforystyce i aforyzmach. URL: https://www.researchgate.net/publication/340782573_Poslowie_-_o_aforystyce_i_aforyzmach (дата звернення: 08.06.2024).